

Rapport 2008:5 R

Fakultetsnämndernas
tillsyn över utbildningen
på forskarnivå ur
rättssäkerhetsperspektiv

Högskoleverket • Luntmakargatan 13 • Box 7851, 103 99 Stockholm
tfn 08-563 085 00 • fax 08-563 085 50 • e-post hsv@hsv.se • www.hsv.se

**Fakultetsnämndernas tillsyn över utbildningen på
forskarnivå ur rättssäkerhetsperspektiv**

Utgiven av Högskoleverket 2008

Högskoleverkets rapportserie 2008:5 R

ISSN 1400-948X

Innehåll: Högskoleverket, juridiska avdelningen, **Teresa Edelman**

Formgivning: Högskoleverkets informationsavdelning

Tryck: Högskoleverkets kontorsservice, Stockholm, mars 2008

Tryckt på miljömärkt papper

Innehåll

Högskoleverkets reflektioner	5
Sammanfattning	7
Bakgrund	7
Tillträde till utbildning på forskarnivå	7
Individuella studieplaner	8
Handledning	8
Doktorander vid högskolor utan vetenskapsområde	9
Säkerställande av tillsynen	9
Bakgrund	11
Tidigare undersökningar av doktorandernas rättssäkerhet	11
Syftet med att granska fakultetsnämndernas tillsyn	11
Frågor till lärosätena	12
Det fortsatta arbetet med rapporten	14
Tillträde till utbildning på forskarnivå	15
Information om utbildningsplatser	15
Hur organiseras antagningsförfarandet?	19
På vilket sätt ordnas och provas studiefinansiering?	22
Studiefinansiering och urval	26
Antagning till licentiatexamen som slutmål	29
Bedömningsgrunder vid lämplighetsprovningen	33
Åtgärder för att inte otillbörligen gynna "egna" studenter	36
Eventuell "provotid" för blivande doktorander?	38
Helt nödvändiga krav på särskild behörighet	44
Betydelsen av möjligheten till tillgodoräknande vid urval	47
Delegeringar och uppföljningar av beslut om antagning	49
Individuella studieplaner	53
Författningsbestämmelser	53
Upprättande av individuella studieplaner	53
Uppföljningar av individuella studieplaner	54
Delegeringar och uppföljningar av beslut om individuella studieplaner	55
Doktorandorganisationernas kommentarer	56
Högskoleverkets synpunkter	57
Handledning	59
Utse och utbilda handledare	59
Byte av handledare	62
Indragning av rätten till handledning	65
Delegeringar och uppföljningar av beslut om handledning	70
Doktorander vid högskolor utan vetenskapsområde	73
Lärosätenas svar	73
Doktorandorganisationernas kommentarer	76
Högskoleverkets synpunkter	76
Säkerställande av tillsynen	77
Lärosätenas svar	77
Doktorandorganisationernas kommentarer	80
Högskoleverkets synpunkter	80

Högskoleverkets reflektioner

Fakultetsnämnderna spelar en central roll för rättssäkerheten i doktorandernas utbildning. I sin tillsynsverksamhet har Högskoleverket uppmärksammat att det finns rättssäkerhetsproblem för doktorander, särskilt i samband med tillträdet till utbildning på forskarnivå, innehållet i och uppföljningen av de individuella studieplanerna och hanteringen av rätten till handledning.

Den här rapportens syfte är att uppmärksamma fakultetsnämndernas tillsyn ur ett rättssäkerhetsperspektiv genom att

- informera om gällande regler
- granska hur reglerna tolkas och tillämpas
- ge goda exempel på hur frågorna hanteras och följs upp.

Övergripande ansvar kan inte delegeras

En fakultetsnämnd kan delegera frågor om tillträde och innehållet i och uppföljningen av individuella studieplaner till andra organ inom lärosätet. Däremot kan inte beslut om rätten till handledning delegeras. Naturligtvis kan inte heller fakultetsnämnden delegera det övergripande ansvaret för frågorna eller den allmänna tillsynen över utbildningen på forskarnivå.

Individuella studieplaner ska precisera åtaganden och följas upp

I rapporten lyfts särskilt vikten av att man i den individuella studieplanen noga anger och preciserar samtliga åtaganden som doktoranden och fakultetsnämnden har gentemot varandra. Utan en sådan precisering kan det – särskilt i situationer där doktoranden och fakultetsnämnden har olika uppfattningar om hur utbildningen ska bedrivas – bli svårt för doktoranden att avgöra vilka rättigheter och skyldigheter han eller hon har. En individuell studieplan utgör också en grund för fakultetsnämndens bedömning om huruvida doktoranden har fortsatt rätt till handledning och andra resurser för utbildningen. Därför är det särskilt viktigt att individuella studieplaner kontinuerligt följs upp för att säkerställa doktorandernas rättssäkerhet.

”Prövotid” för doktorander ska inte användas

I rapporten diskuteras också eventuella behov av samt för- och nackdelar med att införa en legaliserad ”prövotid” för blivande doktorander. De rättsregler som gäller visar att alla har mera att vinna på att utnyttja de möjligheter som finns i stället för en ”prövotid”.

Möjlighet att dra in rätten till handledning

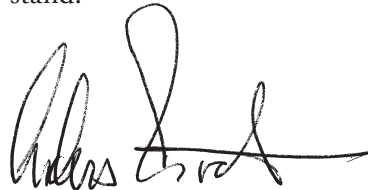
Möjligheten att dra in rätten till handledning utnyttjas mycket sällan av fakultetsnämnderna. Men detta kan gynna både högskolan och doktoranden, eftersom det är ett rättssäkert sätt att ompröva doktorandens rätt till handledning.

De viktigaste rättssäkerhetsgarantierna här är att fakultetsnämnden inte får delegera sådana beslut och att besluten om indragning får överklagas till Överklagandenämnden för högskolan (ÖNH).

En korrekt tillämpning av bestämmelserna om rätten till handledning ska också leda till en utvärdering av hur fakultetsnämnden har fullgjort sina egna åtaganden. Fakultetsnämnderna bör därför uppmuntra de organ, som på delegation hanterar individuella studieplaner och handledning av doktorander, att vända sig till nämnderna om det råder oenighet mellan doktorand och handledare om deras åtaganden sinsemellan.

Viktigt att informera doktoranderna

Doktoranderna bör informeras om att möjligheten till prövning i fakultetsnämnden också är deras rättighet. De bör också informeras om att en doktorand som anser att fakultetsnämnden inte har uppfyllt sina åtaganden kan initiera en sådan fråga i fakultetsnämnden och få en objektiv prövning till stånd.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Anders Flodström', with a long horizontal stroke extending to the right.

Anders Flodström
Universitetskansler

Sammanfattning

Bakgrund

Högskoleverket har i sin tillsynsverksamhet uppmärksammat att det finns rättssäkerhetsproblem för doktorander, särskilt när det gäller tillträdet till utbildning på forskarnivå, upprättandet och uppföljningen av de individuella studieplanerna, hanteringen av rätten till handledning och andra resurser för utbildningen och situationen för doktorander vid högskolor utan relevant vetenskapsområde. Högskoleverket har därför beslutat att undersöka hur fakultetsnämnderna arbetar med tillsyn över utbildningen på forskarnivå ur ett rättssäkerhetsperspektiv. Syftet med kartläggningen är att uppmärksamma fakultetsnämndernas tillsyn över och ansvar för utbildningen, granska hur vissa nya bestämmelser tillämpas, lyfta fram goda exempel samt undersöka hur tillsynen kan förbättra doktorandernas rättssäkerhet. Utredningen syftar också till att ge fakultetsnämnderna stöd i deras tillsynsuppgift i dessa frågor. I rapporten följs också de tidigare utredningarna om doktorandernas rättssäkerhet upp.

Utredningen har genomförts genom att formulera några frågeställningar och be samtliga statliga lärosätena med minst ett vetenskapsområde och de centrala doktorandorganisationerna att svara på dem. I rapporten redogörs för det nu gällande regelverket och bakgrunden till det. Några tillsynsärenden och ärenden hos Överklagandenämnden för högskolan (ÖNH), som tar upp de i rapporten aktuella frågeställningarna, redovisas. Dessutom framför Högskoleverket sin syn på hur vissa bestämmelser bör tolkas.

Tillträde till utbildning på forskarnivå

De tillfrågade fakultetsnämnderna har angett flera goda exempel på hur de sökandes rättssäkerhet kan stärkas genom korrekt tillämpning av de nya kraven på information om utbildningsplatser inför antagning, genomtänkta krav på särskild behörighet och tydliggörande av urvalskriterier.

Högskoleverkets delar doktorandorganisationernas uppfattning om att de som deltar i antagningsförfarandet bör vara väl förtrodda med gällande regelverk och att representanter för doktorander och studenter ska ingå i beredningsorganen.

Högskoleverket har också understrukit vikten av att de sökande hänvisas till det antagningsförfarande som gäller på lärosätet, så att det inte blir handledaren som i praktiken står för den egentliga urvals- och antagningsprocessen.

Av undersökningen har framkommit att flera fakultetsnämnder tar på sig ett långtgående ansvar för studiefinansieringen. Några exempel på hur studiefinansiering prövas och ordnas vid antagningen, som har redovisats av de tillfrågade fakultetsnämnderna, är krav på avtal med finansierande parter eller

krav på att finansören tillstyrker den individuella studieplanen. Flera fakultetsnämnder kräver vid antagning en studiefinansieringsplan som en del av den individuella studieplanen. Höskoleverket anser att det är goda exempel som ger doktoranderna en större trygghet och gör tillsynen mera effektiv.

Flera fakultetsnämnder har redovisat riktlinjer om att inte delegera beslut om bland annat antagning för licentiatexamen, antagning med annan form av studiefinansiering och tillgodoräknande vid antagning. Sådana ”delegeringsförbud” har införts för att bättre kunna bevaka dessa frågor, som anses vara ömtåliga ur rättssäkerhetssynpunkt för doktorander.

Utöver breda annonseringar har flera fakultetsnämnder redovisat skriftliga motiveringar till och dokumentering av rangordningar av de sökande som åtgärder för att inte otillbörligen gynna ”egna” studenter.

Höskoleverket har frågat vad ser man för eventuella behov samt för- och nackdelar med att införa en ”prövotid” för blivande doktorander. Genomgången av svaren och analysen av gällande rättsregler ger vid handen att en sådan prövotid skulle försämra doktorandernas rättssäkerhet. Alla har mera att vinna på att utnyttja de möjligheter som nu finns för att säkerställa en rätts-säker antagningsprocess och en noggrann uppföljning av doktorandens studieprestationer. Höskoleverket har också lyft vikten av att tillämpa bestämmelserna om indragning av rätten till handledning såsom ett förfarande som ger lärosätet en möjlighet att avbryta utbildningen i förtid, men under rätts-säkra former.

Individuella studieplaner

Fakultetsnämnderna har redovisat en del goda exempel på individuella studieplaners innehåll och uppföljning, såsom att ange handledningens omfattning och ansvarsfördelning mellan handledarna samt följa upp planerna oftare än en gång per år. Höskoleverket har i detta sammanhang påmint om vikten av att i den individuella studieplanen noga ange och precisera samtliga åtaganden som doktoranden och fakultetsnämnden har gentemot varandra. Det har också understrukits att kravet på en årlig uppföljning endast är ett minimikrav och att det kan finnas behov av oftare återkommande uppföljningar. Höskoleverket har också redovisat fall av vilka det framgår att fakultetsnämnden är skyldig att fastställa en individuell studieplan även om samförstånd med doktoranden inte uppnås.

Bland goda exempel på rutiner kring individuella studieplaner har nämnts att informera doktoranden om att väsentliga avvikelser från planen kan medföra att doktoranden berövas tillgången till universitetets resurser.

Handledning

Det som fakultetsnämnderna har lyft som problematiskt är ett stort beroende av externa medel, vilket gör det svårt att ha full kontroll över vem som

utses till handledare och tidpunkten för detta. Höskoleverket har konstaterat att handledarna är den viktigaste resursen för att doktoranden ska kunna genomföra sin utbildning. Det är därför viktigt att handledarna utses senast när doktoranden påbörjar sin utbildning, att de har en bra pedagogisk och vetenskaplig kompetens och kan komplettera varandra.

Doktorandorganisationerna har understrukt att det ofta finns stora problem när doktorander vill byta handledare i externfinansierade projekt. Av svaren har framgått att förutsättningarna för att tillmötesgå doktorandens begäran att byta handledare är större om man anlitar universitetsgemensamma organ eller vänder sig direkt till fakultetsnämnden.

Det har också framgått att det är ytterst sällan som frågan om rätt till handledning prövas i fakultetsnämnden. Höskoleverket anser att när ett lärosäte och en doktorand har olika uppfattningar om hur utbildningen ska bedrivas är möjligheten till prövning enligt 6 kap. 37 § högskoleförordningen ett rättssäkert sätt att kartlägga situationen och besluta om en lösning. Att förmå doktoranden att mot sin vilja avbryta studierna i förtid uppfyller inte rättssäkerhetskraven. Höskoleverket anser därför att fakultetsnämnderna bör uppmuntra de organ, som i praktiken hanterar individuella studieplaner och handledning av doktorander, att vända sig till nämnderna i de fall det råder oenighet mellan doktoranden och handledarna om deras åtaganden sinsemellan. Även doktoranderna bör informeras om sin rätt till en objektiv prövning och själva kunna initiera ett sådant förfarande i fakultetsnämnden.

Doktorander vid högskolor utan vetenskapsområde

När det gäller doktorander verksamma vid högskolor utan vetenskapsområde har det av lärosätenas svar framgått att en del av tidigare konstaterade problem har åtgärdats.

Höskoleverket delar doktorandorganisationernas åsikt att det krävs en samordnande funktion som kan förhindra att doktorander verksamma vid ett lärosäte lyder under olika regelverk.

Säkerställande av tillsynen

Fakultetsnämnderna kan delegera de flesta av sina uppgifter. Höskoleverket har dock ifrågasatt delegeringar av tillsynsansvaret till andra organ utan uppföljningar av att uppgifterna utförs på ett korrekt sätt. Höskoleverket har också konstaterat att det inte är tillräckligt att följa upp doktorandernas utbildning först i samband med disputationen. Bland lärosätenas svar finns det dock också flera goda exempel där fakultetsnämnder behåller stora delar av sina uppgifter eller fortlöpande följer upp de frågor som har delegerats.

Bakgrund

Tidigare undersökningar av doktorandernas rättssäkerhet

Högskoleverket har inom sin tillsynsverksamhet genomfört ett flertal undersökningar för att belysa olika frågor i forskarutbildningen ur rättssäkerhets-synpunkt.

Av Högskoleverkets promemoria den 26 juni 2006 *Hur kan förekomsten av "skuggdoktorander" förhindras?* framgår att det finns lärosäten som efterlyser möjligheten att införa en legalisering av en så kallad prövotid för blivande doktorander. I detta sammanhang har frågan aktualiserats om hur fakultets-nämnderna tillämpar reglerna om indragning av resurser, och om det finns skäl att ändra dessa regler, samt hur fakultetsnämnderna arbetar med tillsyn över forskarutbildningen.

I tillsynsrapporten *Rättssäkerheten för doktorander på högskolor utan rele-vant vetenskapsområde* (2006:30 R) har det konstaterats att när doktorandernas rättssäkerhet åsidosätts beror det i de flesta fall på att de antagande lärosätena inte tar sitt ansvar, medan högskolorna utan vetenskapsområde överskrider sina befogenheter. Högskoleverket har därför aviserat att följa upp frågorna inom ramen för tillsynsverksamheten.

Rättssäkerhetsaspekter vid studiefinansiering har uppmärksammats i rap-porten *Studiefinansiering för doktorander – rättssäkerhetsaspekter*, Högskolever-kets rapportserie 2003:33 R.

Högskoleverkets juridiska avdelning har också sammanställt och analyserat alla enskilda tillsynsärenden som beslutades under 2005 och 2006 i en pro-memoria den 20 november 2007, reg.nr 31-514-07. Analysen visade att dok-torander var överrepresenterade bland studenter som kom med klagomål på lärosätenas hantering av deras ärenden. De rättsliga områden som i största utsträckning föranledde kritik från Högskoleverkets sida var antagning till forskarutbildning och hantering av individuella studieplaner.

Syftet med att granska fakultetsnämndernas tillsyn

Sedan de av Högskoleverket genomförda utredningarna har flera författnings-förslag om bland annat handledning, utformning av individuella studieplaner och formalisering av antagningsprocessen genomförts. Tidigare "forskarut-bildning" har nu, i samband med en ny nivåindelning av högskoleutbild-ningen, ändrats till "utbildning på forskarnivå".

Av 6 kap. 30 § högskoleförordningen (1993:100) framgår att fakultetsnäm-n-den ska ha det övergripande ansvaret för utbildningens kvalitet, effektivitet, uppläggning, studieplaner och handledning samt för samordning av kurser

och utbildning av handledare. Fakultetsnämnden ska också ha en allmän tillsyn över utbildningen på forskarnivå.

En av Högskoleverkets huvuduppgifter är att se till att universitet och högskolor följer de bestämmelser som gäller på högskoleområdet och att de enskildas rättssäkerhet i förhållande till högskolesystemet tillgodoses. De tidigare undersökningarna av doktorandernas rättssäkerhet och enskilda tillsynsärenden har visat att det finns rättssäkerhetsproblem, särskilt när det gäller tillträde till utbildning på forskarnivå, upprättande och uppföljning av de individuella studieplanerna, hanteringen av rätten till handledning och andra resurser för utbildningen samt rättssäkerheten för doktorander vid högskolor utan relevant vetenskapsområde.

Mot denna bakgrund har Högskoleverket beslutat att kartlägga fakultetsnämndernas tillsyn över utbildningen på forskarnivå ur rättssäkerhetsperspektiv. Syftet med kartläggningen är att uppmärksamma fakultetsnämndernas tillsyn över och ansvar för utbildningen, granska hur de nya bestämmelserna tillämpas, lyfta fram goda exempel samt undersöka hur tillsynen kan förbättra doktorandernas rättssäkerhet. Undersökningen syftar också till att ge fakultetsnämnderna stöd i deras tillsynsuppgift i dessa frågor. I rapporten följs också de tidigare utredningarna om doktorandernas rättssäkerhet upp.

Frågor till lärosätena

Högskoleverket har formulerat några frågeställningar och bitt lärosätena att svara på dem. I de fall lärosätena inte har hunnit börja tillämpa de nya bestämmelserna skulle lärosätena lämna sina synpunkter i samband med genomförandet av dessa.

Med hänsyn till att det kan finnas stora skillnader mellan olika fakultetsnämnder, institutioner och forskarutbildningsnämnder har Högskoleverket bitt lärosäten med flera fakultetsnämnder att välja ut en fakultetsnämnd, som enligt lärosätet arbetar på ett föredömligt sätt, att svara på frågorna och ange exempel ur ett av sina områden.

Högskoleverket har ställt följande frågor till rektorerna vid universiteten och högskolorna med minst ett vetenskapsområde.

Tillträde till utbildning på forskarnivå

1. Hur tillämpas de nya reglerna i 7 kap. 37 § högskoleförordningen om annonsering om forskarutbildningsplatser?
2. Hur organiseras antagningsförfarandet?
3. På vilket sätt ordnas/prövas studiefinansiering?
4. Hur påverkar frågan om studiefinansiering urvalet till utbildning på forskarnivå?
5. Tillämpas det en särskild ordning vid antagning till licentiatexamen som slutmål?

6. Vilka grunder används för att bedöma en sökandes förmåga att tillgodogöra sig utbildning på forskarnivå för att uppfylla behörighetskraven respektive vid urval?
7. Vad gör man för att kunna bedöma presumtiva doktorander från andra svenska och utländska lärosäten så att inte ”egna” studenter otillbörligen gynnas av att redan vara kända på lärosätet?
8. Vad ser man för eventuella behov samt för- och nackdelar med att införa en legalisering av en så kallad prøvotid för blivande doktorander?
9. Hur tillämpas den nya bestämmelsen i 7 kap. 40 § om att de krav på särskild behörighet som ställs skall vara helt nödvändiga för att studenten skall kunna tillgodogöra sig utbildningen?
10. Hur tillämpas den nya bestämmelsen om urval i 7 kap. 41 § tredje stycket om tillgodoräknande av tidigare utbildning?
11. Var vänlig ange exempel på frågor i samband med antagning som beslutas av fakultetsnämnden och på frågor som delegeras till ett annat organ inom lärosätet samt beskriv hur fakultetsnämnden följer upp de frågor som har delegerats.
12. Var vänlig bifoga lärosätets antagningsordning.

Allmän studieplan

Var vänlig bifoga några exempel på de allmänna studieplanerna.

Doktorander vid högskolor utan vetenskapsområde

1. Vad har fakultetsnämnden för rutiner vid tillsynen över forskarutbildningen för doktorander som söker till eller är antagna vid lärosätet men knyts till en högskola utan relevant vetenskapsområde när det gäller antagning, individuell studieplan och handledning?
2. Vilka av dessa frågor beslutas av fakultetsnämnden och vilka frågor delegeras till ett annat organ inom lärosätet?
3. Hur följer man upp de frågor som har delegerats?
4. Beskriv eventuella särskilda svårigheter med den typen av tillsyn.

Individuell studieplan

1. Beskriv i vilket skede en individuell studieplan upprättas och hur hela förfarandet ser ut.
2. Vilka krav ställer fakultetsnämnden på den individuella studieplanens innehåll?
3. Hur ofta och på vilket sätt följs de individuella studieplanerna upp?
4. Vilka av dessa frågor beslutas av fakultetsnämnden och vilka frågor delegeras till ett annat organ inom lärosätet?
5. Hur följer man upp de frågor som har delegerats?

Handledning

1. Beskriv i vilket skede huvudhandledare och biträdande handledare utses och hur hela förfarandet ser ut.
2. Hur hanterar man doktorandernas rätt att byta handledare?
3. Hur anordnas utbildningar av handledare?
4. Hur initieras ärenden om indragning av rätten till handledning och andra resurser för utbildningen?
5. Vilka av dessa frågor beslutas av fakultetsnämnden och vilka frågor delegeras till ett annat organ inom lärosätet?
6. Hur följer man upp de frågor som har delegerats?

Säkerställande av tillsynen

1. Fastställer fakultetsnämnden lokala regler för utbildningen på forskarnivå? Hur följer i så fall fakultetsnämnden upp att reglerna tillämpas på ett korrekt sätt?
2. Hur säkerställer fakultetsnämnden sin allmänna tillsyn över utbildningen på forskarnivå?

Det fortsatta arbetet med rapporten

Doktorandorganisationerna Sveriges Doktorander, Sveriges Doktorandförening (sektion inom Sveriges universitetslärarförbund, SULF) samt Sveriges förenade studentkårers doktorandkommitté fick tillfälle att kommentera lärosätenas svar. Svaren och doktorandorganisationernas kommentarer har sammanställts och analyserats. I det följande kommer Höskoleverket också att redogöra för nuvarande regelverk och bakgrunden till det, redovisa några tillsynsärenden och ärenden hos Överklagandenämnden för högskolan (ÖNH), som tar upp de i rapporten aktuella frågorna, och lämna egna synpunkter. Sammanfattningarna av eller utdragen ur vissa svar och det övriga materialet redovisas i rapporten under rubriker som i stort sett motsvarar de till lärosätena ställda frågorna. En fullständig sammanställning av lärosätenas svar finns tillgänglig på Höskoleverket.

Tillträde till utbildning på forskarnivå

Information om utbildningsplatser

Författningsbestämmelser

Enligt 7 kap. 37 § högskoleförordningen (1993:100) avgörs frågor om antagning av högskolan. Den som vill antas till utbildning på forskarnivå ska anmäla det inom den tid och i den ordning som högskolan bestämmer.

Sedan den 1 januari 2007 gäller att när en högskola avser att anta en eller flera doktorander ska högskolan genom annonsering eller ett därmed likvärdigt förfarande informera om detta. Någon information behöver dock inte lämnas

1. vid antagning av en doktorand som ska genomgå utbildningen inom ramen för en anställning hos en annan arbetsgivare än högskolan,
2. vid antagning av en doktorand som tidigare har påbörjat sin utbildning på forskarnivå vid ett annat lärosäte, eller
3. om det finns liknande särskilda skäl.

I propositionen Ny värld – ny högskola (prop. 2004/05:162, s. 196–198) gjorde regeringen bedömningen att antagning till utbildning på forskarnivå normalt bör ske samlat efter information om tillgängliga platser. Som skäl för sin bedömning uppgav regeringen bland annat vikten av en ökad öppenhet vid antagningen till utbildning på forskarnivå.

Lärosätenas svar

Av svaren på Högskoleverkets fråga om hur de nya reglerna om annonsering av utbildningsplatser tillämpas framgår att de flesta lärosätena utlyser sina platser. Detta sker på respektive institutions webbplats, på lärosätets centrala webbplats, på anslagstavlor och emellanåt i dagspress. En del lärosäten har uppgett att deras platser utannonseras även internationellt. De flesta platserna utlyses löpande under året.

Enligt svar från *Uppsala universitet, samhällsvetenskapliga fakulteten* sker utlysningen minst tre veckor före ansökningstidens utgång. Vidare återfinns på institutionens webbplats information om hur antagningen till utbildning på forskarnivå går till, tidpunkter för utannonsering av platser inom utbildning på forskarnivå, de handlingar som ska bifogas ansökan, utbildningens uppläggning och dess finansieringsformer.

Lunds universitet, naturvetenskapliga fakulteten har svarat att alla lediga forskarutbildningsplatser utannonseras sedan länge. Om det finns särskilda skäl för att inte annonsera ska detta beslutas av fakultetsstyrelsen i varje enskilt fall.

Stockholms universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden har uppgett följande: Alla institutioner vid fakulteten har fastställt fasta antagningsdatum (max två tillfällen per år). I den allmänna utbildningsplanen för respektive forskarutbildningsämne (totalt 16 vid fakulteten), liksom på institutionernas hemsidor finns dessa datum redovisade. I de allmänna studieplanerna nämns också att platserna måste annonseras ut. Vilka forum som är lämpliga att annonsera i är avhängigt ämnets karaktär.

Linköpings universitet, fakultetsstyrelsen för teknisk fakultet (tekniska högskolan) har uppgett att det finns en önskan och intention att göra breda utlysningar. Men eftersom i stort sett alla studieplatser vid Tekniska högskolan som finansieras av universitetet grundas på externa medel, har det varit svårt att organisera fasta utlysningar. Studieplatser (normalt doktorandanställningar) annonseras därför löpande under året. Det är dock vanligt att institutionen utlyser flera studieplatser samtidigt. I de fall det funnits stabil finansiering (t.ex. för forskarskolor) har utlysningar skett samlat en till två gånger per år. Sökande med annan finansiering (personer från lärosäten utan examinationsrätt, industridoktorander etc.) kan ansöka om antagning löpande under året.

Karolinska institutet (KI) har uppgett att universitetet inte har några fakultetsanställningar för doktorander. I de fall där det finns en extern finansiär för en doktorandanställning utlyses denna som regel på samma sätt som andra anställningar, varvid ärendet handläggs vid den institution där anställningen ska vara placerad. Varje termin utlyses dock fakultetsmedel för delfinansiering av nya doktorander. Medlen, ett ramanslag ungefär motsvarande utbildningsbidrag, beviljas för fyra år per doktorand. De söks av potentiella doktorander och handledare gemensamt varvid ett förslag till individuell studieplan också ska bifogas ansökan. Berednings- och prioriteringsarbetet vad gäller dessa medel är noggrant reglerat. Information om hur den som vill bli doktorand på KI skall gå till väga finns publicerat på KI:s webbplats.

Enligt *Kungliga Tekniska högskolan (KTH)* föreslås i det pågående översynsarbetet att lediga doktorandanställningar/platser annonseras gemensamt inom KTH, i dagspress och på KTH-webben, fyra gånger per år. Detta gäller om det inte finns sådana särskilda skäl som omnämns i högskoleförordningen.

Örebro universitet har citerat vissa utdrag ur sin antagningsordning, bland annat följande:

”Prefekten vid respektive institution beslutar om utlysning av lediga utbildningsplatser. Annonsering skall ske senast tre veckor före sista anmälningssdag på universitetets hemsida, på institutionens anslagstavla och i övrigt där det är lämpligt.

Prefekten får anta en sökande utan föregående annonsering om det gäller

– antagning av en doktorand som skall genomgå utbildningen inom ramen för en anställning hos en annan arbetsgivare än Örebro universitet

– antagning av en doktorand som tidigare har påbörjat sin utbildning på forskarnivå vid ett annat lärosäte, eller

– om det finns liknande särskilda skäl. (Not)

(Not) Exempel på sådana liknande särskilda skäl är att den sökande har ett eget stipendium, utbildningsbidrag från en annan högskola eller annan egen studiefinansiering. Det kan också vara att doktoranden redan är antagen till utbildning för licentiatexamen vid ÖU och mot slutet av den utbildningen anmäler sig till fortsatt utbildning för doktorsexamen här.

Om en person i andra fall än enligt ovan lämnar in anmälan till utbildningen skall prefekten utan dröjsmål besluta antingen att sökanden inte antas eller att den sökta utbildningsplatsen skall annonseras ut så att också andra personer kan vara med och konkurrera om platsen.”

- - -

”Om universitetet annonserar en utbildningsplats, och doktorandanställning eller utbildningsbidrag vid universitetet är kopplat till utbildningsplatsen, skall även anställningen respektive bidraget utlysas i annonsen.

Anmälan om antagning till utbildning gäller som ansökan om doktorandanställning respektive utbildningsbidrag, om det framgår av annonsen. En ansökan om utbildningsbidrag måste dock kompletteras med bl.a. uppgifter under sanningsförsäkran, om det blir aktuellt att sökanden skall få utbildningsbidrag.”

Mittuniversitetet, fakulteten för naturvetenskap, teknik och medier (NMT) har anfört följande: I de nya riktlinjerna finns lokala regler för hur annonseringen skall gå till. Forskarutbildningsrådet kontrollerar att annonsering skett innan beslut om antagning görs. Underlag för annonseringen av en ledig utbildningsplats tas fram av berörd prefekt i samråd med berörda handledare i forskarutbildningsämnet i fråga, varefter underlaget lämnas till institutionsstyrelsen. Underlaget ska bestå av: annonsmanus, finansieringsplan för fyra alternativt två års heltidsanställning samt motivering till varför institutionen avser att rekrytera en doktorand. Annonsmanuset ska skickas med den kompletta ansökan om antagning till fakultetskansliet. Efter beslut i institutionsstyrelsen kontrolleras annonsmanuset av personalavdelningen. Ansökningstiden ska vara minst fyra veckor.

Enligt svar från *Sveriges lantbruksuniversitet (SLU), fakulteten för naturresurser och lantbruk (NL-fakulteten)* har universitet en obligatorisk annonseringsrutin som tillämpas av alla fakulteter. Med hjälp av ett webbaserat formulär annonserar institutionerna på nätet efter sökande till lediga utbildningsplatser inom utbildningen på forskarnivå. En gång per termin kommer universite-

tet centralt synliggöra utbildningsplatserna ytterligare genom att annonsera i några lämpliga dagstidningar.

Högskolan i Kalmar har uppgett att, i enlighet med antagningsordningen, ska alla platser för studier på forskarnivå utannonseras offentligt löpande under året oavsett finansieringsform och finansier, med undantag för de fall som tas upp i högskoleförordningen. Annonsering med fullständig beskrivning av varje ledig plats ska kunna återfinnas på högskolans hemsida. Personalavdelningen ansvarar för utannonseringen efter kontakt med prefekten och den blivande huvudhandledaren. Fakultetskansliet kvalitetsgranskar annonsen.

Mälardalens högskola har uppgett följande: Centralt ställs krav på att doktorandtjänster ska utlysas. Detta kontrolleras sedan också på central nivå innan antagningen. Då Mälardalens högskola har en relativt liten omfattning av egna doktorander (ca 160 stycken) har man två centrala studierektorer vilkas ansvar det bland annat är att granska sådana saker. Tjänster utlyses dock inte när det i vissa fall antas doktorander som beviljats stipendier eller vid antagning av företagsdoktorander vars finansiering redan är knuten till individen.

Doktorandorganisationernas kommentarer

Doktorandorganisationerna har anfört följande: Vid många lärosäten utlyses platser till utbildning på forskarnivå på lärosätets hemsida. Doktorandrepresentanterna tror att det vore värdefullt att samla länkar till utlysningssidorna på en central hemsida i anslutning till Högskoleverkets doktorandhandbok.

Högskoleverkets synpunkter

Det finns numera krav på att i stort sett samtliga doktorandplatser, inte bara doktorandanställningar, ska utlysas. Det är ett förfarande som främjar konkurrens och stärker de sökandens rättssäkerhet. Det gäller inte minst i de fall där man inte har kunnat ordna fasta utlysningstillfällen, utan där antagningar fortfarande sker löpande under året.

Förfaranden där man utlyser platserna även internationellt och där det sker en återkoppling till centralnivån inom fakultetsnämnden eller till universitetets centrala förvaltning kan ses som goda exempel på hur de nya bestämmelserna kan tillämpas. Att, som Örebro universitet, i antagningsordningen föreskriva hur en eventuell koppling mellan utbildningsplatsen och studiefinansieringen ska anges och exemplifiera särskilda skäl där annonsering inte behöver ske, ger också bra förutsättningar för ett öppet antagningsförfarande. Det bör dock påpekas att antagning av en doktorand, som tidigare varit antagen till utbildning på forskarnivå med licentiatexamen som slutmål, inte kan undantas från utlysningsskravet. En sådan doktorand bör konkurrera om en antagning till utbildning på forskarnivå som avslutas med doktorsexamen på samma villkor som andra sökande och inte som ”steg två” i utbildningen (se prop. 2001/02:15, s. 85–86 och under rubriken ”Antagning till licentiatexamen som slutmål”).

I propositionen *Ny värld – ny högskola* hänvisade regeringen till forskarutbildningsutredningens exempel på förfaranden som inte uppfyller de sökandes krav på rättssäkerhet och som försvårar ett medvetet arbete med att bredda rekryteringen till utbildning på forskarnivå. Ett av dessa exempel var att kräva ett förslag till individuell studieplan utarbetad tillsammans med en tilltänkt handledare för att överhuvudtaget kunna ansöka till forskarutbildningen. Av svar från KI framgår att universitetet kräver ett förslag till individuell studieplan redan vid ansökan till utbildning på forskarnivå. KI har i flera delsvår på Högskoleverkets frågor motiverat sitt antagningsförfarande med att det främjar extern rekrytering och kvalitet i utbildningen, eftersom det ger möjlighet till en noggrann granskning även av externa sökanden. Högskoleverket kan inte inom ramen för denna rapport göra en bedömning av om KI:s antagningsförfarande kan anses uppfylla rimliga krav på rättssäkerhet. Det är viktigt att de sökanden i vart fall får en tydlig information om vad som gäller vid ansökan till utbildning på forskarnivå vid KI. Av KI:s svar framgår att så sker.

Hur organiseras antagningsförfarandet?

Lärosätenas svar

Av de flesta svaren på Högskoleverkets fråga om hur antagningsförfarandet organiseras framgår att fakultetsnämnderna har delegerat sådana frågor till institutionsnivån. Antagningen förbereds ofta av olika grupperingar där forskare, studierektorer och representanter för doktoranderna deltar i antagningsförfarandet. Beslut tas ofta av prefekten eller ett kollegialt organ som t.ex. institutionsstyrelsen, forskarutbildningsnämnden eller forskarutbildningsrådet.

Stockholms universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden har uppgett följande: Organisationen kring själva antagningen varierar mellan institutionerna. Den vanligaste modellen är att ett särskilt antagningsutskott utses vid institutionen, för att granska och bedöma de inkomna ansökningarna. Till ansökningarna ska vanligen bifogas tidigare uppsatser eller examensarbeten samt en forskningsplan för det tänkta avhandlingsarbetet. Exakt vad som ska bifogas framgår av de allmänna studieplanerna för respektive forskarutbildningsämne samt i själva utlysningen. När antagningsutskottet är klar med bedömningen, en process i vilken intervjuer med de mest intressanta sökande är vanligt förekommande, fattas det slutliga beslutet om vilka som ska antas av institutionsstyrelserna.

KI har beskrivit sitt antagningsförfarande enligt följande: KI:s ställningstagande är att högskoleförordningens krav på att en doktorand bara får antas om det finns goda förutsättningar för en forskarutbildning, endast kan uppfyllas om man i samband med antagningar och eventuella beslut om fakultetsfinansiering har möjlighet att ta ställning till kombinationen av

- studentens meriter, kompetens och ambition,
- handledargruppens erfarenhet och kompetens,

- den individuella studieplanens kvalitet, inklusive projektets kvalitet och lämplighet som doktorandprojekt, tidsplanering, finansiering, kurs- och litteraturval.

Enligt KI:s antagningsordning ska det vid varje institution finnas minst en antagningsnämnd för forskarstuderande samt minst en studierektor för forskarutbildning med uppgift att bereda ärenden om antagning och koordinera institutionens forskarutbildning. Nämnden sammanträder 2–4 gånger per år (minst en gång per termin). Nämnden lämnar förslag till beslut som ska vara vägledande för prefekten som beslutar om antagningen. En ansökan om antagning till forskarutbildning ska ställas till antagningsnämnden vid berörd institution. Antagningsnämnden kallar de sökande till ett antagningsseminarium som ska hållas på engelska och innefatta alla delarna i den individuella studieplanen enligt en av KI utarbetad mall. Handledare och externa mentorer ska vara närvarande och får yttra sig, men får inte delta i antagningsnämndens diskussion. Antagningsnämnden ska inför förslaget till beslut om antagning bedöma

- kvaliteten och genomförbarheten av forskningsprojektet i den individuella studieplanen,
- att behov av etiska tillstånd har beaktats,
- att föreslagna forskarutbildningskurser, kunskapsmål eller forskarutbildningsprogram är relevanta och av en omfattning motsvarande kraven i den allmän studieplanen,
- tids- och finansieringsplanen,
- den sökandens kunskaper i engelska,
- om den föreslagna handledaren kan anses ha möjlighet att bistå med god och professionell handledning,
- om den föreslagna bihandledaren kan anses bidra med relevant kompletterande expertis,
- om en föreslagen extern mentor kan vara till gagn för doktoranden,
- om doktoranden är insatt i vad forskarutbildning vid KI innebär.

Institutionens prefekt fattar beslut om antagning eller avslag baserat på antagningsnämndens samlade bedömning av ansökan samt vad som framkommit i samband med antagningsseminariet. Vid beslut om antagning ska prefekten även tillstyrka den individuella studieplanen. Prefektens beslut kan inte överklagas. Ett avslag hindrar inte att en ny ansökan om antagning lämnas. Institutioner som inte följer de regler för forskarutbildning som gäller vid KI kan bli föremål för inskränkningar i rätten att anta respektive handleda doktorander.

KTH har lämnat följande beskrivning av sitt antagningsförfarande: All behörighets- och lämplighetsprövning sker inom respektive skola av den forskarutbildningsansvarige i samråd med skolchefen. Vid alla prövningar ska samråd ske med de lärare som kan komma ifråga som handledare inom den

avsedda utbildningsinriktningen. Ämnesföreträdaren ska yttra sig över sökandens behörighet och lämplighet. Beslut om behörighet fattas i samtliga fall av den forskarutbildningsansvarige. Innan beslut om antagning fattas ska en välgrundad diskussion genomföras med den tilltänkta doktoranden för att klargöra slutmålet (licentiat- eller doktorsexamen) med studierna. Sökanden bör, innan en ansökan om antagning som doktorand inges, ta kontakt med ämnesföreträdaren vid berörd skola. Ansökan om antagning ska göras på ett särskilt formulär som lämnas till respektive skola. Till grund för sitt beslut om antagning ska skolchefen, utöver den sökandes handlingar, ha underlag som klart utvisar att nödvändiga resurser finns och då så krävs, den forskarutbildningsansvariges beslut om behörighet. Om den sökande inte ansetts behörig ska skälen anges i rimlig omfattning i beslutet. Av handlingarna ska framgå handledningskapaciteten inom avsett ämne på forskarnivå, tillgång till arbetsplats, utrustning och vad som i övrigt krävs för studiernas genomförande och studiefinansiering under hela studietiden.

Enligt svar från *Växjö universitet* meritvärderar och rangordnar forskarämneskollegiet de sökande samt ger förslag till prefekten vem som bör antas.

Mälardalens högskola har uppgett att en antagningsansvarig vid institutionen utses i samband med utlysningarna av doktorandtjänsten. Institutionen mottar sedan ansökningarna samt gör urvalet. När det av institutionen är bestämt vilken eller vilka doktorander som ska antas, skickas ansökningarna till den centrala studierektorn för utbildning på forskarnivå. Den centrala studierektorn går igenom ansökningarna, som innehåller ansökningsblanketterna, de individuella studieplanerna (inklusive finansieringsplanerna) samt examensbevisen. Vid detta förfarande kontrolleras ansökan både i relation till högskoleförordningen samt till de lokala regler som finns vid högskolan. När allt är i sin ordning presenteras ansökan för dekanus för fakultetsnämnden för naturvetenskap och teknik. Dekanus godkänner, såvida allt är i sin ordning, ansökan på delegation av fakultetsnämnden.

Doktorandorganisationernas kommentarer

Doktorandorganisationerna har lämnat följande kommentarer på lärosätenas redovisningar:

Utifrån lärosätenas svar ser doktorandorganisationerna ett mönster där det inom de flesta lärosätena är prefekterna som fattar antagningsbeslut till utbildning på forskarnivå. Besluten bereds ofta i någon form av handledarkollegium där en rangordning av de sökande görs utifrån inlämnade dokument. För att beslut om antagning ska bli så bra som möjligt anser doktorandorganisationerna att det är nödvändigt att de personer som antingen föredrar eller fattar antagningsbesluten är väl förtrogna med regelverket. Om prefekterna ska fatta antagningsbesluten måste prefekterna få erforderligt stöd och utbildning. Dessutom är det viktigt att kriterierna för urval är klara och tydliga.

Några lärosäten har handläggare på central eller fakultetsnivå som kontrollerar de sökandes behörighet innan handledarkollegierna tar del av ansök-

ningshandlingarna. Enligt doktorandorganisationernas mening fyller kollegiala organ vid urval en viktig funktion, men de menar samtidigt att det är viktigt att ledamöterna i organen utbildas i antagningsregelverket för att urvalet ska bli rättssäkert. Representanter för doktorander och studenter bör ingå i beredningsorganen.

Högskoleverkets synpunkter

De flesta redovisningarna återger noggranna och genomtänkta antagningsförfaranden. Högskoleverkets delar doktorandorganisationernas uppfattning angående vikten av att de som deltar i antagningsförfarandet är väl förtrodda med gällande regelverk och att representanter för doktorander och studenter ingår i beredningsorganen.

I de fall beslut fattas av prefekten utan beredning i ett särskilt organ, bör information lämnas till och samråd ske med studentrepresentanter i enlighet med bestämmelsen i 3 kap. 9 § högskoleförordningen.

När lärosätets riktlinjer kräver att den sökande tar kontakt med den tilltänkte handledaren eller ämnesföreträdaren (se svar från KTH) är det viktigt att informera sökanden om att dessa personer inte gör prövningen och fattar beslutet. I sådana fall bör fakultetsnämnden se till att det finns rutiner för att hänvisa den sökande till ett ordinarie ansökningsförfarande så att det inte blir handledaren som i praktiken står för den egentliga urvals- och antagningsprocessen.

I detta sammanhang kan nämnas Högskoleverkets tillsynsbeslut den 9 augusti 2007, reg.nr 31-2119-07, där en student uttryckte sin önskan att bli antagen till utbildning på forskarnivå. Studenten sökte upp olika professorer men blev inte, förrän långt senare, hänvisad till det ansökningsförfarande som gällt vid universitetet. Högskoleverket riktade kritik mot universitetet för detta.

Högskoleverket anser att KI:s sanktion mot institutioner som inte följer universitetets regler för forskarutbildning utgör ett bra exempel på hur fakultetsnämnden kan effektivisera sitt tillsynsansvar.

Motiveringar av avslagsbeslut och skriftliga underrättelser bör också ses som goda exempel som kan förbättra doktorandernas rättssäkerhet i antagningsförfarandet.

På vilket sätt ordnas och provas studiefinansiering?

Författningsbestämmelser

Enligt 7 kap. 36 § högskoleförordningen får fakultetsnämnden anta bara sökande som anställs som doktorand eller som beviljas utbildningsbidrag för doktorander. Fakultetsnämnden får dock anta sökande som har någon annan form av studiefinansiering, om nämnden bedömer att finansieringen kan säkras under hela utbildningen och att sökanden kan ägna så stor del av sin tid

åt utbildningen att den kan slutföras inom fyra år vad gäller licentiatexamen och åtta år vad gäller doktorsexamen.

Angående fakultetsnämndernas ansvar för studiefinansiering anförde regeringen i budgetpropositionen för år 2000 (prop. 1999/2000:1, utgiftsområde 16, s. 117) följande. ”Om den sökande inte kan anställas som doktorand eller beviljas utbildningsbidrag är det fakultetsnämndens uppgift att göra en noggrann bedömning av den sökandes finansieringssituation så långt den låter sig överblickas vid antagningstillfället”.

Lärosätenas svar

Som svar på Högskoleverkets fråga på vilket sätt studiefinansiering ordnas och prövas, har de flesta lärosätena angett anställning som doktorand som den vanligaste studiefinansieringsformen. Av svaren framgår också att de flesta fakultetsnämnderna kräver en noggrann bedömning av den sökandes studiesituation och tar på sig ett långtgående ansvar för studiefinansieringen.

Som exempel kan anges *Uppsala universitet, samhällsvetenskapliga fakulteten* som anfört följande: Alla som antas till utbildning på forskarnivå ska vara finansierade. Egen finansiering godtas inte. Varje institution åtar sig att under fyra års nettostudietid finansiera en doktorand. Om dessa pengar kommer från externa anslag eller områdesanslaget (i sällsynta fall även stipendier) är inte relevant ur denna aspekt. I somliga fall varierar finansieringskällan över de fyra åren.

Enligt *Lunds universitet, naturvetenskapliga fakulteten* har institutionerna ansvaret för att studiestöden är finansierade i fyra år. Institutionen garanterar detta vid utlysning av forskarutbildningsplatser.

Göteborgs universitet, naturvetenskapliga fakultetsnämnden har uppgett att studiefinansieringen är planerad och klar för hela utbildningstiden vid utlysningen och att någon utlysning inte får ske vid en ofullständig finansiering.

Stockholms universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden har uppgett följande: Finansiering sker vanligen med fakultetsmedel eller genom externa forskningsanslag. Institutionerna ska ombesörja att det upprättas en finansieringsplan som täcker hela utbildningstiden innan slutligt beslut om antagning fattas. Finansieringsplanen ska därefter finnas med som en bilaga till den individuella studieplanen under hela utbildningstiden.

Ett annat exempel på hur fakultetsnämnden hanterar frågan om studiefinansiering är *Umeå universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden* som anfört följande: Drygt 60 procent av fakultetens cirka 320 forskarstuderande har doktorandanställning under hela utbildningen. Därutöver förekommer finansiering med utbildningsbidrag och doktorandanställning i kombination, andra anställningar vid högskolan, framförallt adjunktsanställningar samt stipendier – i synnerhet för utländska doktorander. Egen finansiering har tidigare förekommit vid några enstaka tillfällen, men är numera inte förekommande vid nyantagning. Inför antagning och anställning skickar prefekten in en plan till fakulteten om studiefinansieringen för hela studieperioden. Planen gran-

skas och godkänns av prodekanus. I vissa fall underkänns planen och återremitteras till institutionen för korrigeringar.

Linköpings universitet, tekniska högskolan har uppgett att institutionen ansvarar för finansieringen av studenter med doktorandanställning och utbildningsbidrag. Finansieringen av dessa är med få undantag beroende av externa forskningsmedel, eftersom endast ungefär 30 procent av studiefinansieringen är anslagsmedel. För studerande med annan finansiering rekommenderar fakulteten att avtal tecknas med en finansierande part (företag, myndighet, annan högskola etc.). Fakulteten tillhandahåller en avtalsmall.

Även *Mittuniversitetet, fakulteten för naturvetenskap, teknik och medier (NMT)* kräver ett avtal mellan alla inblandade parter om den sökande inte ska anställas vid Mittuniversitetet. I övrigt har NMT anfört följande: Prefekten och berörda handledare gör en bedömning av om nödvändiga resurser i form av finansiering, handledarkapacitet, utrustning och tillgång till arbetsplats finns vid institutionen för att genomföra utbildningen under hela studietiden. De föreslår också huvudhandledare och biträdande handledare samt ansvarsfördelning mellan handledarna. Föreslagen huvudhandledare ska skriva under ansökan. I och med tillstyrkandet av ansökan åtar sig prefekten att ansvara för att finansiering finns för fyra års heltidsstudier vid antagning till doktorsexamen eller för två års heltidsstudier vid antagning till licentiatexamen.

KI har presenterat följande tabell och gjort följande kommentarer:

Studiefinansiering av doktorander åren 2002–2006 (antal helårsekvivalenter)

(Källa KI:s årsredovisningar)

Finansiering	2002	2003	2004	2005	2006
Doktorandanställning	529	553	567	555	532
Utbildningsbidrag	339	337	359	418	353
Stipendium*	164	183	185	99	94
ALF-medel	33	35	38	27	38
Assistent	44	53	59	60	49
Adjunkt	5	8	7	6	7
Övrigt (oftast klinisk verksamhet)	266	265	272	351	384
Totalt antal helårsekvivalenter	1380	1434	1487	1516	1457
Totalt antal aktiva >10%	1993	2057	2126	2155	2081

* Sedan den 1 januari 2005 får inga interna stipendier inrättas för doktorander, externa stipendier förekommer dock.

I mallen för den individuella studieplanen ska forskarutbildningens finansiering, termin för termin, beskrivas. I de fall där finansieringen ska ske inom ramen för en anställning i sjukvården måste verksamhetschefen för den kliniska verksamheten tillstyrka hela studieplanen, för att därmed intyga att utbildningen kan ske så som den beskrivs. Genom att anta en doktorand och därmed godkänna studieplanen i sin helhet, godkänner prefekten vid berörd institution den föreslagna finansieringen och den eventuella grad av osäkerhet som denna rymmer.

Luleå tekniska universitet har uppgett att prefekterna ser det som problematiskt att finansierarna endast beviljar medel för kortare tid än längden på en

doktorandutbildning. Universitetet har vidare uppgett att detta har medfört en relativt hög grad av antagning till licentiatexamen i och med att prefekterna då upplever sig ha en bättre överblick av finansieringssituationen för doktorandens hela utbildningstid. Den nya antagningsordningen vid universitetet innebär en begränsad möjlighet att anta till licentiatnivå. Universitetets förhoppning är att finansiärerna på sikt utökar tidsperioden för beviljade medel.

Enligt *Örebro universitet* ska prefektens ställningstagande till studiefinansieringen komma till uttryck i en finansieringsplan som arbetas in i den individuella studieplanen. Det finns också, enligt universitetets svar, administrativt och juridiskt stöd för samråd i komplicerade fall.

SLU, fakulteten för naturresurser och lantbruk (NL-fakulteten) kräver att en fakultetsekonom granskar finansieringsförslaget innan beslutet om antagning.

Enligt Mälardalens högskola kan i undantagsfall doktorander med stipendier antas, men detta kan ske endast under förutsättning att dessa har samma villkor vad gäller försäkringsskydd etc. som doktorander med doktorandtjänst.

Doktorandorganisationernas kommentarer

Doktorandorganisationerna har anfört följande:

Antagning jämlikt 7 kapitlet 37 § högskoleförordningen ger i bland ett inte önskvärt utfall i de fall antagningen baseras på egen förmögenhet, stipendier, etc. Enligt doktorandorganisationernas uppfattning ska antagningar som innebär att ”den sökande har någon annan form av studiefinansiering” inte få delegeras. Ett delegationsförbud skulle medföra att en väl motiverad prövning kom till stånd, något som i dag alltför ofta lyser med sin frånvaro.

Högskoleverkets synpunkter

Lärosätenas svar visar att det finns en medvetenhet om vikten av att det sker en noggrann bedömning av studiefinansieringsmöjligheterna, men att det i flera fall kan vara mycket svårt att göra en sådan bedömning eftersom de externa medlen oftast inte omfattar hela utbildningstiden (se redovisningen från Luleå tekniska universitet). Fakultetsnämndernas anvisningar om avtal med finansierande parter (som har beskrivits i svar från Linköpings universitet och Mittuniversitetet) och krav på att den finansierande parten tillstyrker studieplanen (se KI:s svar) kan ses som goda exempel.

Angående fakultetsnämndernas ansvar för studiefinansieringen kan följande konstateras. I tillsynsrapporten *Studiefinansiering för doktorander – rättssäkerhetsaspekter* har Högskoleverket, utifrån bland annat regeringens uttalanden i budgetpropositionen, gjort tolkningen att det inte finns någon absolut skyldighet att finansiera en antagen doktorand när den ursprungligen planerade finansieringen fallit bort (s. 28–29).

Bestämmelserna i högskoleförordningen anger dock endast en minimistandard. Några fakultetsnämnder (t.ex. samhällsvetenskapliga fakulteten vid Uppsala universitet, naturvetenskapliga fakulteten vid Lunds universitet,

fakulteten för naturvetenskap, teknik och medier vid Mittuniversitetet) åtar sig ett längre gående ansvar, vilket måste ge doktoranden ett bättre skydd.

I tillsynsrapporten om studiefinansieringen för doktorander föreslog Högskoleverket att bestämmelserna i högskoleförordningen om individuella studieplaners innehåll skulle kompletteras med krav på studiefinansieringsplaner. Forskarutbildningsutredningen tillstyrkte i sitt betänkande *En Ny Doktorsutbildning – kraftsamling för excellens och tillväxt* Högskoleverkets förslag och föreslog också att den individuella studieplanen skulle innehålla en finansieringsplan som omfattar hela utbildningstiden (SOU 2004:27, s. 41, 108–110). Dessa förslag genomfördes inte. Av lärosätenas svar framgår dock att det på flera ställen krävs en studiefinansieringsplan som en del i eller bilaga till den individuella studieplanen (t.ex. av samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden vid Stockholms universitet och av Örebro universitetet).

Högskoleverket anser att såväl en studiefinansieringsplan som ingår i den individuella studieplanen, som central uppföljning av studiefinansieringen (se bl.a. svar från Umeå universitet) kan ses som goda exempel som kan förbättra doktorandernas rättssäkerhet.

Att förvissa sig om att en doktorand som inte har någon anställning får ett försäkringsskydd, utgör ännu ett gott exempel på en allsidig bedömning av doktorandens finansieringssituation vid antagningen (se svar från Mälardalens högskola).

Under rubriken ”Delegering och uppföljning av beslut om antagning” finns lärosätenas exempel på beslut som inte delegeras. Antagningar med annan form av studiefinansiering än anställning eller utbildningsbidrag hör hos vissa fakultetsnämnder till beslut som inte får delegeras. Högskoleverket delar doktorandorganisationernas uppfattning att sådana delegeringsförbud kan utgöra ett bra sätt att förstärka rättssäkerheten för doktorander.

Studiefinansiering och urval

Författningsbestämmelser

Av 7 kap. 41 § första stycket högskoleförordningen framgår att urval bland sökande, som bedöms som behöriga och som har godtagbar studiefinansiering, ska göras med hänsyn till deras förmåga att tillgodogöra sig utbildningen.

Lärosätenas svar

På Högskoleverkets fråga hur studiefinansieringen påverkar urvalet, har flera fakultetsnämnder svarat att frågan om studiefinansiering inte alls påverkar urvalet. Enligt svar från *KTH* påverkas normalt inte urvalet eftersom en rekrytering vanligtvis sker först då finansiering finns.

Några andra fakultetsnämnder har svarat följande:

Stockholms universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden: När en ledig plats som finansieras av fakultetsmedel lyses ut är frågan om studiefinansiering redan löst. Tilldelas en institution ett externt forskningsanslag för forskning

kring en viss typ av fråga eller område kommer detta av uppenbara skäl att ha betydelse för urvalet. Den utlysta anställningen får då en specifik inriktning och den sökande som bäst möter kvalifikationerna får anställningen.

Umeå universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden: Urvalet till forskarutbildning påverkas av möjligheterna till studiefinansiering såtillvida att vissa platser erbjuds inom externfinansierade forskningsprojekt. I dessa fall är överensstämmelsen mellan institutionens forskningsprofil och den sökandes intresseinriktning och forskningsplan viktiga urvalskriterier. Vid antagningar av doktorander med annan finansiering än doktorandanställning eller utbildningsbidrag i kombination med doktorandanställning, måste hans eller hennes meritering vara minst jämförbar med sökande som kommer i fråga för dessa former av finansiering.

KI: I samband med antagningar görs en bedömning av finansieringen. En doktorand ska bara antas om det finns en trovärdig finansiering för hela utbildningsperioden. Bedömningen görs på institutionsnivå. I samband med utlysningar av fakultetsmedel för delfinansiering av doktorander görs en sammanvägd bedömning av studieplanen, doktoranden och handledningen. Det är sannolikt att de förslag som erhåller finansiering efter denna prövning resulterar i att doktoranderna antas i högre utsträckning än de som inte erhåller delfinansiering. I vilken utsträckning detta i så fall beror på själva finansieringen går inte att uttala sig om, eftersom urvalet innebär en kvalitetsbedömning.

Luleå tekniska universitet: Studiefinansieringen påverkar urvalet. Prefekterna ansvarar för finansieringen och att doktoranden når examen inom avsatt tid. Förutsättningen för antagningen är att en senior forskare inom ämnet lyckas få fram en extern delfinansiering av projektet eller att en extern arbetsgivare finansierar utbildningen. Typen av finansiär kan påverka vilken kompetens doktoranden ska ha. I den av fakultetsnämnderna fastställda mallen för den individuella studieplanen ska prefekten ange hur utbildningen finansieras.

Växjö universitet, fakultetsnämnden Hum/Sam: Studiefinansieringen är inte avgörande utan förmågan att klara studierna går i första hand.

Örebro universitet har redovisat utdrag ur universitetets antagningsordning enligt följande: ”De behöriga sökandena rangordnas först efter förmåga att tillgodogöra sig utbildning på forskarnivå, utan hänsyn till deras möjligheter till studiefinansiering. Något formellt beslut fattas inte i detta led. Först därefter prövas finansieringsmöjligheterna för de sökande utifrån den gjorda rangordningen. De sökande som inte kan få doktorandanställning eller utbildningsbidrag och inte heller har annan godtagbar studiefinansiering kan inte antas till utbildningen.” Enligt universitetet finns det anledning att anta att det förfarandet är inarbetat.

SLU, NL-fakulteten: I de fall utbildningsplatsen finansieras med en anställning som doktorand respektive utbildningsbidrag kommer urvalet att baseras på de sökandes redovisade kompetens och lämplighet. I de fall finansieringen baseras på forskningsprojekt finansierade av SAREK etc. blir det vanligen den utländske samarbetspartnern som gör urvalet bland de sökande. För att SLU

ska kunna acceptera resultatet av urvalet måste universitetet försäkra sig om att man tillämpar SLU:s bedömningsgrunder. Universitetet begär därför en skriftlig motivation där det framgår på vilket sätt den sökande via bedömningsgrunderna visat sig vara den mest lämpliga bland de sökande.

Malmö högskola, Odontologiska fakulteten: Alla förutsättningar (studiefinansiering, tillgång till handledning, arbetsplats, behörighet och förmåga att klara utbildningen) måste vara uppfyllda. Det räcker inte med att studiefinansiering är garanterad. *Fakulteten för hälsa och samhälle* vid Malmö högskola har anfört följande: De doktorander som antas med alternativ finansiering ska ha samma förmåga att tillgodogöra sig utbildningen som de som antas efter konkurrens om doktorandanställningar. Forskarutbildningsnämnden prövar tillgången till handledning så att antagningar av sådana doktorander inte begränsar möjligheten att anta doktorander med doktorandanställning. Forskarutbildningsnämnden behandlar dessa ansökningar restriktivt och fäster vikt vid att den planerade forskningen är intressant för fakultetens forskningsprofil.

Mälardalens högskola: Då alla doktorandtjänster utlyses påverkar inte studiefinansieringen urvalet alls. Dock kan en person som mottagit ett stipendium antas utöver de doktorander som antas vid utlysningar av doktorandtjänster. Detta eftersom stipendiemedlen är personliga. Även adjunkter som bedriver forskarutbildning i kompetensutvecklande syfte kan – om medel finns och om de är behöriga – antas till utbildning på forskarnivå. Förutsättningen är dock att de erbjuder tidsnedsättning om minst 50 procent inom ramen för sin tjänst för att bedriva utbildning på forskarnivå. Det sistnämnda gäller även företagsdoktorander eller motsvarande, till vilka även adjunkter räknas.

Högskoleverkets synpunkter

Av svaren framgår att extern studiefinansiering i vissa fall kan påverka inte bara urvalet, men även forskningsinriktningen. Dessutom har finansiärerna mycket att säga till om valet av projektet. Inget av lärosätena synes dock berett att ge avkall på den sökandens lämplighet.

Den inställning som fakulteten för hälsa och samhälle vid Malmö högskola gett uttryck för – att man vid antagning av industridoktorander prövar tillgången till handledning – är ett bra exempel på hantering av antagningsförfarande i fall där någon information om lediga utbildningsplatser inte behöver lämnas enligt högskoleförordningen.

Det av Örebro universitetet beskrivna förfarandet – med rangordning utan hänsyn till studiefinansiering – är rimligt mot bakgrund av att det egentliga urvalet först kan ske bland sökande som har bedömts som behöriga och lämpliga och som har studiefinansiering. Eftersom de flesta lärosätena utlyser enbart platser med studiefinansiering behöver oftast studiefinansieringen inte påverka det slutliga urvalet.

Antagning till licentiatexamen som slutmål

Författningsbestämmelser

I examensordningen som finns i bilaga 2 till högskoleförordningen anges licentiatexamen och doktorexamen som examina på forskarnivå. I bilagan anges också dessa examinas omfattning och mål.

Av bestämmelsen i 7 kap. 36 § högskoleförordningen, tidigare nämnd under rubriken ”På vilket sätt ordnas och provas studiefinansiering?”, framgår att antagning till utbildning på forskarnivå kan ske antingen med doktorexamen eller med licentiatexamen som slutmål. Vid antagningar med någon annan form av studiefinansiering än anställning som doktorand eller utbildningsbidrag för doktorander, ska fakultetsnämnden bedöma om finansieringen kan säkras under hela utbildningstiden. Bedömningen ska även omfatta om sökanden kan ägna så stor del av sin tid åt utbildningen att den kan slutföras inom fyra år vad gäller licentiatexamen och åtta år vad gäller doktorexamen.

Tidigare uppföljningar

Regeringens skäl för att tillåta antagning till licentiatexamen

Före den ändring i högskoleförordningen som trädde i kraft den 1 maj 2002, var det inte möjligt att anta någon till forskarutbildning med licentiatexamen som slutmål. Som skäl till att tillåta en sådan antagning angav regeringen följande (*Den öppna högskolan*, prop. 2001/02:15, s. 85–86):

Enligt gällande högskoleförordning skall en student bedömts ha försörjning säkrad fram till doktorexamen. Det finns dock åtskilliga personer som endast önskar avlägga en licentiatexamen. Även dessa måste kunna uppvisa finansiering fram till en doktorexamen. Många arbetsgivare är i dag tveksamma till eller saknar praktiska möjligheter att garantera försörjning för en anställd fram till en doktorexamen. Detta gäller framför allt personer som önskar doktorera på deltid då detta innebär ett tidsmässigt långt åtagande för arbetsgivaren.

(...)

Regeringen gör bedömningen att möjligheten att bli antagen till en forskarutbildning som avslutas med licentiatexamen skulle leda till att fler personer kan erhålla en examen. Förändringen innebär att fler yrkesverksamma personer som önskar en påbyggnad och fördjupning inom sitt arbete och ämnesområde, t.ex. sjuksköterskor, gymnasielärare och civilingenjörer, kan få detta inom ramen för forskarutbildningen. För åtskilliga yrkeskategorier är forskarutbildningen ett logiskt steg i kompetensutvecklingen och det livslånga lärandet. Möjligheten att antas för studier till en licentiatexamen skulle således möjliggöra att fler externt finansierade doktorander kan antas.

Beträffande regler för licentiatantagning anförde regeringen följande:

För de studenter som antas till forskarstudier som avslutas med en licentiatexamen gäller samma regler som vid antagning till forskarstudier som avslutas med doktorsexamen. Önskar en person efter uppnådd licentiatexamen fortsätta med forskarstudier som avslutas med doktorsexamen kan denna söka, i konkurrens med andra sökande, till fortsatt forskarutbildning. Vid en eventuell antagning räknas tiden för licentiatstudierna av och anställning kan erbjudas för resterande tid enligt 5 kap. 7 § i högskoleförordningen. Det är angeläget att det inte skapas en tvåstegsmodell där studenter regelmässigt först antas till studier för licentiatexamen för att sen eventuellt tillåtas gå vidare till studier för en doktorsexamen. Det är väsentligt att inga negativa konsekvenser för utbildningen till doktorsexamen uppstår.

I regleringsbrevet för budgetåret 2003 gav regeringen Högskoleverket i uppdrag att följa tillämpningen och effekterna av denna reform.

Högskoleverkets uppföljningar

I rapporten *Deltidsstudier och antagning till licentiatexamen* från den 28 oktober 2003, reg.nr 31-700-03, konstaterade Högskoleverket att den genomförda utredningen gav vissa indikationer på att det fanns institutioner som regelmässigt antog doktorander till studier för licentiatexamen och institutioner som tillämpade tvåstegsantagning.

Frågan aktualiserades i två tillsynsärenden den 20 april 2004, reg.nr 31-5632-03 och 31-339-04, där två doktorander klagade på att de blivit antagna till att avlägga licentiatexamen trots att de var intresserade av utbildning som ledde till doktorsexamen. Högskoleverket konstaterade att institutionens rutiner i samband med antagning till forskarutbildning gick stick i stäv med regeringens avsikter med den nya möjligheten att kunna anta doktorander till forskarutbildning med licentiatexamen som mål. Enligt Högskoleverket framgick det att doktoranderna inte tillhörde den avsedda gruppen som endast önskade avlägga en licentiatexamen, utan att det i dessa fall var fråga om tvåstegsantagning med rättsosäkerhet och tidsutdräkt som följd. Högskoleverket ansåg att dessa ärenden var exempel på hur den nya möjligheten att anta till forskarutbildning med licentiatexamen som mål tillämpades av ett lärosäte och vilka konsekvenser det kunde få för en enskild doktorand. Enligt Högskoleverket kunde det dock konstateras att det i högskoleförordningen inte finns några begränsningar för antagning till forskarutbildning som avslutas med licentiatexamen, t.ex. någon formulering om att antagning för att avlägga licentiatexamen enbart kan ske om en doktorand begär det. Det finns inte heller något tydligt förbud mot tvåstegsantagning. Mot denna bakgrund ansåg Högskoleverket att det inte var möjligt att ifrågasätta universitetets rutiner beträffande antagning till forskarutbildning. Högskoleverket överlämnade därför ärendet till regeringen såsom komplettering till rapporten *Deltidsstudier och antagning*

till licentiatexamen. Högskoleverket konstaterade också att, om regeringen ville uppnå de i propositionen uttryckta önskemålen att ”det inte skapas en tvåstegsmodell” och att ”inga negativa konsekvenser för utbildningen till doktorsexamen uppstår”, kunde det finnas skäl att se över bestämmelserna om licentiatantagning i högskoleförordningen.

I en ny redovisning den 13 juni 2006, reg.nr 30-1455-06, gjord på regeringens uppdrag, konstaterade Högskoleverket att många forskarstuderande antas till forskarutbildning med licentiatexamen som slutmål. Högskoleverket anförde vidare följande: ”Möjligheten används i särskilt stor utsträckning inom ämnesområdena medicin och teknik. Det förekommer att doktorander antas till licentiatexamen trots att de vill antas till en forskarutbildning med doktorsexamen som slutmål. Den största anledningen till detta är bristen på finansiering för längre tid än två till tre år. Från doktorandernas företrädare har det framhållits att tillämpningen leder till rättsosäkerhet för doktoranderna. Det har också framkommit att de positiva effekter som eftersträvades med reformen har uppnåtts. Av remissen har framkommit att bland andra yrkesverksamma jurister och adjunkter vid lärosätena utnyttjar möjligheten att förkovra sig genom forskarutbildning med licentiatexamen som slutmål. De flesta av de tillfrågade lärosätena har inte givit sitt stöd till att reglera frågan i högskoleförordningen.”

I enlighet med vad Högskoleverket framfört i de tillsynsärenden som överlämnats till regeringen lämnade Högskoleverket förslag om att den aktuella bestämmelsen ändras så att bara den som uttryckligen begär det får antas till forskarutbildning med licentiatexamen som slutmål. En sådan bestämmelse skulle då stämma överens med vad som i dag gäller för anställning som doktorand på deltid. Förslaget har dock inte genomförts.

Lärosätenas svar

Som svar på Högskoleverkets fråga om det tillämpas en särskild ordning vid antagning till licentiatexamen som slutmål, har flera lärosäten anförts att beslut i sådana frågor fattas av fakultetsnämnden. De flesta lärosätena synes också vara medvetna om att en ansökan från en doktorand att fortsätta till doktorsexamen måste prövas i konkurrens med andra sökanden.

Uppsala universitet, samhällsvetenskapliga fakulteten har svarat att vid utlysning av platser ska upplysningar ges om möjligheten för sökande att inkomma med önskemål om att antas till forskarutbildning som avslutas med licentiatexamen. Ingen särskild utlysning av sådana platser får dock förekomma. Antagning till en sådan utbildning ska endast ske om en sökande så önskar och fakultetsnämnden bedömer det som lämpligt. Vid eventuell antagning till vidare utbildning görs avräkning för tiden fram till licentiatexamen vad gäller anställning eller motsvarande samt handledning och andra resurser.

Lunds universitet, naturvetenskapliga fakulteten har uppgett att fakulteten inte har som praxis att anta licentiatdoktorander och att endast tre studenter har antagits till utbildning för licentiatexamen under de senaste fem åren.

Av svaret från *Göteborgs universitet, naturvetenskapliga fakultetsnämnden* framgår att antagning till licentiatexamen bara kan ske på skriftlig begäran av den sökande och att fakultetsnämnden måste medge en sådan antagning. Fakultetsnämnden har vidare anfört att denna ordning är relativt ny. Hittills har sex licentiat-er antagits enligt den nya ordningen. Antagning till licentiat-examen ska ses som ett undantag.

Enligt *Stockholms universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden* slås i antagningsordningen fast att antagning i huvudsak ska ske till utbildning som avslutas med doktorsexamen. Endast om det finns särskilda skäl kan antagning till utbildning som avslutas med licentiatexamen göras.

Umeå universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden har anfört i huvudsak följande: Fakulteten är restriktiv i frågan om antagning till licentiatexamen. Undantag har gjorts framför allt gällande de yrkesinriktade ämnena, såsom företagsekonomi, pedagogik, psykologi och socialt arbete. Under senare år har såväl institutionen som den presumtiva doktoranden hörts inför prodekanus godkännande av finansieringsplanen där målet är licentiatexamen. Från och med höstterminen 2007 ska anhållan om antagning till licentiatexamen lyftas till fakultetsnämnden och avgöras efter hörande av både institutionen och den presumtiva forskarstudenten. Enligt fakultetsnämndens bedömning kan antagningar till licentiatexamen i framtiden bli aktuella i bilaterala avtal med utvecklingsländer, exempelvis de Sida-finansierade avtalen. Enligt universitetets antagningsordning får antagningar till utbildning på forskarnivå med licentiatexamen som slutmål endast ske när den sökande skriftligen begär detta hos fakultetsnämnden.

KI har anfört att av universitetets regler för utbildning på forskarnivå framgår att en doktorand som regel ska antas med doktorsexamen som mål. Endast personer som dels är yrkesverksamma, dels önskar en påbyggnad eller fördjupning inom ett forskningsfält samt endast önskar avlägga licentiatexamen, får antas med licentiatexamen som mål.

KTH har citerat universitetets antagningsordning av vilken framgår följande: "Innan beslut om antagning fattas ska en välgrundad diskussion genomföras med tilltänkt doktorand för att klargöra slutmålet (licentiat- eller doktorsexamen) med studierna. Examensmålet ska vara helt avgörande för om doktoranden antas till licentiat- eller doktorsexamen. Antagning till licentiatexamen får ej vara motiverad av begränsning av det ekonomiska risktagandet för skola eller huvudhandledare."

Enligt *Luleå tekniska universitet* syftar universitetets nya antagningsordning till att antagning i första hand ska ske med målet doktorsexamen. Från och med den 1 juli 2007 krävs att prefekten samråder med fakultetsnämndens ordförande då antagning till licentiatnivå önskas.

Mälardalens högskola har anfört följande: För en licentiatexamen som slutmål antas enbart företagsdoktorander samt adjunkter vid högskolan som bedriver utbildning på forskarnivå inom ramen för sin tjänst med en omfattning på minst 50 procent.

Doktorandorganisationernas kommentarer

Doktorandorganisationerna har anfört följande:

Vid antagningar med licentiatexamen som mål har vissa lärosäten beslutat att antagningsbeslutet i stället ska fattas i fakultetsnämnden. Göteborgs universitet motiverar detta med att antagning till licentiatexamen ska ses som ett undantag från den normala ordningen. Att antagningar till utbildning på forskarnivå med licentiatexamen som mål beslutas av fakultetsnämnden tycker doktorandorganisationerna är bra. Fakultetsnämnderna borde inte få delegera antagningar av licentiander. Detta kunde, enligt doktorandorganisationerna, med fördel skrivas in i författningen.

Högskoleverkets synpunkter

Det har inte införts några regler i högskoleförordningen som preciserar möjligheten att antas till licentiatexamen som slutmål. Lärosätenas svar visar dock att många lärosäten har vidtagit olika åtgärder för att stärka doktorander- nas rättssäkerhet vid sådana antagningar. Till sådana åtgärder hör prövning i fakultetsnämnden med delegeringsförbud eller med särskild uppföljning av eller samråd med fakultetsnämnden i varje enskilt fall, information om möjligheten att antas till utbildningen med licentiatexamen som slutmål, bevakning att det inte införs en tvåstegsmodell samt antagning till licentiatexamen bara för dem som själva vill det och har skäl för det. Dessa förfaranden utgör bra exempel på åtgärder för att undvika negativa konsekvenser vid antagningar med licentiatexamen som slutmål.

Bedömningsgrunder vid lämplighetsprövningen

Författningsbestämmelser

Av 6 kap. 3 § högskoleförordningen framgår att högskolan ska se till att den som avser att påbörja en utbildning har tillgång till den information om utbildningen som behövs och att högskolans antagningsordning finns tillgänglig. Med antagningsordningen avses de regler som högskolan tillämpar dels i fråga om ansökan, behörighet, undantag från behörighetsvillkor och urval, dels hur beslut om antagning och undantag från behörighetsvillkor fattas.

I 6 kap. 35 § högskoleförordningen föreskrivs att i varje allmän studieplan för utbildning på forskarnivå inom ett ämne ska anges bland annat de krav på förkunskaper och andra villkor utöver grundläggande behörighet som gäller för att bli antagen till utbildningen. Det ska även framgå vilka bedömningsgrunder som ska tillämpas vid prövningen av sökandens förmåga att tillgodogöra sig utbildningen.

Enligt 7 kap. 35 § högskoleförordningen krävs det, för att bli antagen till utbildning på forskarnivå, att sökanden har grundläggande behörighet och den särskilda behörighet som fakultetsnämnden kan ha föreskrivit samt bedöms ha sådan förmåga i övrigt som behövs för att tillgodogöra sig utbildningen.

Av 7 kap. 41§ framgår att urval bland sökande, som uppfyller behörighetskraven och har studiefinansiering, ska göras med hänsyn till deras förmåga att tillgodogöra sig utbildningen. Fakultetsnämnden bestämmer vilka bedömningsgrunder som ska tillämpas vid prövningen av förmågan att tillgodogöra sig utbildningen. Enbart det förhållandet att en sökande bedöms kunna få tidigare utbildning eller yrkesverksamhet tillgodoräknad för utbildningen, får vid urvalet inte ge den sökande företräde framför andra sökanden.

Lärosätenas svar

Här anges några exempel ur lärosätenas svar på Högskoleverkets fråga om vilka grunder som används för att bedöma en sökandes förmåga att tillgodogöra sig utbildningen.

Göteborgs universitet, naturvetenskapliga fakultetsnämnden har uppgett att vid urval används intervjuer och även referenstagning bland uppgivna referenspersoner, samt att urvalet görs av den presumtiva handledaren.

Stockholms universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden har uppgett följande: De urvalskriterier som tillämpas för att sälla bland behöriga sökanden skiljer sig något mellan de olika forskarutbildningsämnena. Urvalskriterierna finns dock alltid listade i respektive allmän studieplan, så att de sökande ska veta vad det är som bedöms. Vissa kriterier återkommer i alla allmänna studieplaner, nämligen

- självständighet i analys och upplägg i tidigare arbeten,
- problemformulering och stringens i tidigare arbeten och forskningsplan,
- vetenskaplig mognad.

Andra ofta förekommande urvalskriterier är tidigare visad förmåga att hålla givna tidsramar samt kommunikations- och samarbetsförmåga.

Enligt *Linköpings universitet, tekniska högskolan* varierar bedömningsgrunderna något mellan ämnena, men baseras antingen på en specifik examen inom relevant område eller en viss fördjupning inom det huvudsakliga området för utbildningen (vanligtvis 40 högskolepoäng på avancerad nivå). Eftersom nästan alla studieplatser baseras på studiefinansiering genom externa medel, inte sällan knutna till specifika krav från finansiären, anges grunden för urval vid utannonseringen av studieplatsen (normalt doktorandanställningen).

KTH har lämnat följande redovisning. I antagningsordningen anges följande under rubriken Lämplighetsprövning: Lämplighetsprövning ska utföras inom ramen för behörighetsprövningen. Endast den som bedöms lämplig att bedriva forskarstudier ska antas till utbildning på forskarnivå. Det är främst den sökandes mognad, omdöme och förmåga till självständig kritisk analys som ska bedömas. När det gäller sökande med avgångsbetyg från en teknisk högskola bör särskilt avseende fästas vid examensarbetet och vid medelbetyget i ämnen som är av betydelse för det avsedda ämnet på forskarnivå. Under rubriken Urval anges följande: Urvalet ska göras bland de sökande som uppfyller behörighetskraven. Vid urvalet utgör graden av den sökandes mognad,

förmåga till självständigt omdöme och kritisk analys viktiga aspekter. Av stort intresse är härvid studieresultaten i kurser på avancerad nivå eller i form av självständiga arbeten. Urvalet görs av skolchefen i samråd med ämnesföreträdaren i samband med antagningen. För att få ett allsidigt beslutsunderlag bör sökande intervjuas eller kontakter tas med lärare vid den utbildning sökanden tidigare genomgått.

Örebro universitet har lämnat följande utdrag ur universitetets antagningsordning: ”Bedömningen av om sökanden har sådan förmåga i övrigt som behövs för att tillgodogöra sig utbildningen skall göras utifrån sökandens utbildning och annan tidigare verksamhet samt de uppsatser och andra självständiga arbeten av vetenskaplig karaktär som sökanden har gett in (jämför bilaga 2 om bedömningsgrunder vid urval, vilka avser graden av förmåga).”

Därutöver har universitetet uppgett följande: De lokala urvalsföreskrifterna, beslutade av fakultetsnämnderna, återfinns i en bilaga till antagningsordningen.

Urvalsgrunderna är i korthet:

- Utbildning och annan tidigare verksamhet – formella meriter.
- Skicklighet – visad kunskap, färdighet och förmåga.
- Vid sammanvägning av bedömningsgrunderna läggs störst vikt vid bedömningsgrunden skicklighet.
- Jämställdhet (företrädare för det underrepresenterade könet).

Enligt *Malmö högskola, odontologiska fakulteten* kan den sökande visa prov på förmåga till att tillgodogöra sig utbildning på forskarnivå genom att till ansökan bifoga artiklar, forskningsrapporter eller manuskript där den sökande medverkat som författare.

Fakulteten för hälsa och samhälle vid Malmö högskola har svarat att vid bedömningar av en sökande inför antagning till forskarutbildning läggs särskild vikt på den projektplan som bifogats ansökan samt på examensarbeten och fördjupningskurser.

Högskoleverkets synpunkter

Det har redan tidigare funnits krav på att i antagningsordningen och i allmänna studieplaner ange de regler som lärosätet tillämpar i fråga om behörighet och urval.

Som exempel på Högskoleverkets tidigare ställningstaganden kan nämnas ett tillsynsbeslut den 6 mars 2006, reg.nr 31-3834-05. I anmälan till Högskoleverket ifrågasatte en sökande ett universitets antagningsförfarande och ville få klarhet i urvalskriterierna vid handläggningen av hans ansökan. Högskoleverket konstaterade att de urvalskriterier som universitetet hänvisade till varken fanns angivna i den allmänna studieplanen för ämnet eller i antagningsordningen. Dessa brister påverkade enligt Högskoleverket de sökandes rättssäkerhet och universitetet kunde därför inte undgå kritik.

Regeringen har nu förtydligat fakultetsnämndernas ansvar för att bestämma vilka bedömningsgrunder som ska tillämpas vid prövningen av förmågan att tillgodogöra sig utbildningen. Dessa bedömningsgrunder måste, som tidigare, anges såväl i antagningsordningen som i den allmänna studieplanen. Det är av största vikt för en sökandes rättssäkerhet att i förväg känna till vilka bedömningsgrunder som tillämpas vid bedömningen av hans eller hennes förmåga att tillgodogöra sig utbildningen. Grunderna för en sådan bedömning ska därför vara kända redan vid behörighetsprövningen.

Svaren från bland andra Stockholms universitet, KTH och Örebro universitet utgör bra exempel på hur ett lärosäte beslutar och informerar om sina bedömningsgrunder.

Åtgärder för att inte otillbörligen gynna "egna" studenter

Lärosätenas svar

Högskoleverket har frågat vad man gör för att kunna bedöma presumtiva doktorander från andra svenska och utländska lärosäten så att inte "egna" studenter otillbörligen gynnas av att redan vara kända på lärosätet. Flera lärosäten har som svar angett nationell och internationell utlysning, en noggrann urvalsprocess, intervjuer och inhämtande av referenser.

Här återges svaret från *Stockholms universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden*: Genom att skapa rättssäkra och transparenta antagningsförfaranden ska alla sökande, oavsett var de studerat, ges samma chans. Som nämnts annonseras alla platser ut och antagning sker vid redan i förväg bestämda datum. Såväl behörighetskraven som urvalskriterierna finns på pränt i de allmänna studieplanerna. Någon tvekan kring när ansökan ska göras, vad den ska innehålla och hur bedömningen av ansökningarna görs ska alltså inte finnas.

Linköpings universitet, tekniska högskolan har pekat på vissa svårigheter och anfört följande: Andelen antagna från andra länder har av tradition varit relativt hög (cirka 20 procent). Däremot är andelen antagna från andra svenska lärosäten lägre än vad som är önskvärt. Med det system för finansiering av forskarstudier (där handledaren i princip måste dra in medlen själv från externa finansiärer) är det dock svårt att motverka sådana tendenser. Forskare är ibland till och med tvingade att namnge potentiella doktorander redan i ansökan om forskningsmedel.

KI har anfört följande: Eftersom alla doktorander som antas till KI är "kända" vid antagningstillfället (se KI:s svar under rubriken "Hur organiseras antagningsförfarandet?") görs ingen skillnad i bedömningen utifrån grundutbildningslärosäte. Att KI välkomnar och tar emot doktorander från hela världen framgår av statistiken. Under de första fyra månaderna 2007 antogs 117 nya doktorander till KI. Av dessa hade 28 procent en grundexamen från

ett annat land och 38 procent en grundutbildning från en annan svensk högskola.

Växjö universitet, fakultetsnämnden Hum/Sam har uppgett att forskarämnets motiveringar till rangordningen ska dokumenteras och att det är ett försök till att få en objektiv och opartisk rangordning.

Örebro universitet har uppgett följande: Det viktigaste med nuvarande förutsättningar torde vara att ha tydliga urvalsföreskrifter vilka, så långt möjligt, stöder objektiva bedömningar i urvalsprocessen. Ett bättre säkerställande av likabehandling av de sökande är knappast möjligt utan anonymisering eller avidentifiering av anmälningshandlingarna. Om det primära syftet är likabehandling mellan "egna" studenter och sökande från andra svenska och utländska lärosäten krävs metodutveckling på internationell nivå, och att samma anonymitetsregler och metoder omfattar åtminstone samtliga EU-länder. Universitetet vill i det här sammanhanget peka på att för lärosäten som tar in många doktorander i taget, är förutsättningarna att bära en professionell internationell antagning andra än för de som varje år endast antar ett begränsat antal doktorander. Mot tanken på anonymisering står den önskan om individualisering som är typisk för antagningsförfaranden. Enligt universitetets urvalsföreskrifter kan till exempel intervjuer genomföras med de sökande som bedöms vara mest meriterade, och används regelmässigt för att bedöma den sökandes lämplighet. Vid doktorandtillsättningar ger de hjälp att prognostisera om personen i fråga är kapabel att slutföra utbildningen under fyra års heltidsstudier, vilket ju ytterst är det som ska bedömas. Det är samtidigt viktigt att det naturliga inslaget av individualisering, som i vissa lägen riskerar att gynna "egna" studenter, balanseras av tydliga urvalsföreskrifter som stöder objektiva bedömningar. En formell likabehandling baserad på en långtgående anonymisering förefaller dock inte vara en framkomlig väg, även om inslag av anonymisering kan övervägas i den del av antagningsprocessen som består i bedömning av ingivna skriftliga arbeten och annan dokumentation.

SLU, NL-fakulteten har, liksom fakultetsnämnden Hum/Sam vid Växjö universitet, lyft skriftliga motiveringar och anfört följande: Det faktum att bedömningsgrunderna både är skriftliga och muntliga kan i de flesta fall ge alla sökande lika förutsättningar att redovisa sin lämplighet. Vidare ska prefekten ge en skriftlig motivering av förslaget till fakultetsnämnden, där man ska redovisa hur den sökande utifrån bedömningsgrunderna visat sig vara den mest lämpade. Under de tre senaste åren har endast 45 procent av de nyantagna doktoranderna haft en grundexamen från SLU, medan en majoritet har haft examen från andra svenska och utländska lärosäten.

Högskolan i Kalmar och *Mälardalens högskola* har tagit upp vikten av skriftlig dokumentation av antagningsprocessen. Högskolan i Kalmar har anfört följande: Forskarutbildningsutskottet står för kvalitetssäkringen av antagningsprocessen och vid antagningar krävs därför att urvalet bland de sökande dokumenterats på en särskild blankett. På blanketten ska antal sökande anges med önskemål om en kort beskrivning av de sökandes meriter. Blanketten är

under revidering och krav kommer att ställas på en utförlig beskrivning av de sökandes meriter.

Mälardalens högskola har lämnat följande redovisning: Alla utlysningar av doktorandtjänster annonseras så att de blir tillgängliga för sökande på en nationell och internationell nivå. Urvalsprocessen bland de sökande ska dokumenteras och delges den centrala studierektorn för utbildning på forskarnivå. Antagningsärendena kan, om det blir aktuellt, följas upp i fakultetsnämndens utskott för utbildning på forskarnivå för att sedan återrapporteras till fakultetsnämnden.

Högskoleverkets synpunkter

Flera fakultetsnämnder, däribland samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden vid Stockholms universitet, anser att nationell och internationell utlysning av utbildningsplatser hindrar otillbörligt gynnande av egna studenter. Även i flera av de ämnesutvärderingar som Högskoleverket genomfört, innan kravet på annonsering infördes i 7 kap. 37 § högskoleförordningen, har bedömaregrupperna pekat på behovet av nationell utlysning för att bland annat motverka alltför hög grad av internrekrytering (se prop. 2004/05:162, s. 198).

Andra goda exempel för att motverka sådana tendenser är dokumentation av motiveringar av antagningsbeslut och uppföljningar från fakultetsnämndens sida (se svaren från Växjö universitet, SLU, Högskolan i Kalmar och Mälardalens högskola). Örebro universitet har också framfört intressanta överväganden angående inslag av anonymisering av delar av antagningsprocessen.

Eventuell ”prövotid” för blivande doktorander?

Lärosätenas svar

Högskoleverket har frågat vad man ser för eventuella behov samt för- och nackdelar med att införa en legalisering av en så kallad prövotid för blivande doktorander. Några lärosäten har angett som fördelar: ökad rörlighet, minskat antal misslyckade rekryteringar, färre ”skuggdoktorander”, möjlighet för den eventuellt blivande doktoranden att pröva på utbildningen i forskarmiljön samt bättre kvalitet på utbildningen. Som nackdelar har nämnts rättsosäkerhet för doktorander, utnyttjande av doktorander, lång urvalsprocess, försvårad planering, extra kostnader, förlängd tid och en onödig omgång som ändå inte ger tillräckliga möjligheter för att bedöma den eventuellt blivande doktoranden. Här återges några svar på den kontroversiella frågan.

Uppsala universitet, samhällsvetenskapliga fakulteten: Att införa en legalisering av en prövotid av blivande doktorander går stick i stäv med att Högskoleverket i flera år nu motarbetat det fenomen man kallat skuggdoktorander. Ett reellt behov av införandet av en prövotid föreligger knappast utan skulle endast motverka den uppstramning som gjorts av genomströmningen inom forskarutbildningen. En prövotid skulle även befordra utnyttjande av personer som, särskilt om de kommer utomlands ifrån och är okunniga om svensk

lagstiftning och därmed om sina rättigheter, kan komma att hamna i rättso-säkra situationer.

Lunds universitet, naturvetenskapliga fakulteten: En stor fördel är att rörlig-heten bland studenterna skulle öka. Handledarna skulle våga testa studenter som de inte känner till sedan tidigare. Nackdelen är förhoppningar från stu-dentens sida om att kunna bli antagen, men kanske inte bli det. Prövotiden måste regleras i ett "kontrakt" så att alla inblandade vet vad som gäller.

Göteborgs universitet, naturvetenskapliga fakultetsnämnden: Institutionen för marin ekologi kan bara se nackdelar med att införa en "prövotid". Man ser en påtaglig risk för att doktoranden kommer att komma i kläm. Institutionerna kan komma att anta fler doktorander, då det under sådana omständigheter gör att man under gång kan "bli av" med doktorander som inte tycks hålla måttet. Ett misslyckande med att inte få fram en doktorand till disputation utgör en ekonomisk belastning för institutionen. Den urvalsprocess som man använder sig av ska borga för att det blir "rätt" sökande som antas, varvid urvalsproces-sen måste fungera. Antagning till utbildning inom högskoleväsendet är inte något anställningsförfarande.

Stockholms universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden: Strävan i utbildningspolitiken under ett antal år har ju varit att säkerställa att när en sökande antas till forskarutbildning ska de praktiska frågorna kring utbild-ningen (finansiering, tillgång till arbetsrum och så vidare) redan vara ordnade. På så sätt skapas en effektiv forskarutbildning där doktoranden och handle-daren redan från dag ett kan planera de fyra år av utbildning som ska mynna ut i en doktorexamen. Att då införa en prövotid förefaller leda till en onödig osäkerhetsfaktor som försvårar planeringen. Av Högskoleverkets promemoria *Hur kan förekomsten av "skuggdoktorander" förhindras?* framgår att de lärosäten som uttryckt önskemål om införande av prövotid anfört att detta skapar för-utsättningar att avgöra om en person är ett "doktorandämne". På så sätt kan man undvika att åta sig ett fyraårigt finansieringsansvar för personer som i slutändan ändå inte klarar utbildningen. Detta argument förefaller något underligt. Genom att ha välfungerande och professionella antagningsproces-ser där de lediga platserna lysas ut i konkurrens, så som högskoleförordningen stipulerar, ska det inte behöva råda något tvivel om att de som antas verkligen klarar utbildningen. Därmed blir också eventuella prövotider överflödiga. Om en person som antas inte klarar att tillgodogöra sig utbildningen på forskarnivå torde det föreligga någon allvarlig brist i antingen själva antagningsförfarandet eller också i den grundutbildning de sökande genomgått.

Umeå universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden anser att de kom-mande magister-/masterutbildningarna kommer att fungera som en god väg-ledning inför en möjlig antagning till forskarutbildning.

Också *Örebro universitet* har anfört att behovet av prövotid rimligen är mindre än någonsin med tanke på att urvalet i fortsättningen normalt kan grundas på ytterligare ett års studier. Året på kvalificerad nivå borde, enligt universitetet, kunna utformas med en så stark forskningsanknytning i framför

allt uppsatsarbetet, att redan de meriterande studierna gör en särskilt prövotid onödig. Om en prövotid skulle införas, anser universitetet att den måste vara noggrant reglerad med avseende på vad som ska prövas och att det måste finnas studiefinansiering under hela tiden. De fördelar man kan se med en prövotid är rätt uppenbara. Universitetet skulle kunna spara en del resurser genom att vissa personer inte får slutföra utbildningen. Samma personer skulle inte behöva uppleva att efter flera års hårt arbete och kanske ekonomiska uppoffringar misslyckas med utbildningen. Det finns dock många svårigheter och nackdelar med en prövotid. De flesta är förknippade med rättssäkerhet och med måluppfyllelse. Några exempel: Det är inte alldeles enkelt att utforma och reglera en prövotid av detta slag. Prövningen bör avse utbildningsmoment kopplade direkt till avhandlingsarbete och forskning, till exempel ytterligare en uppsats. Det är knappast meningsfullt att personen ska genomgå kurser och prov. Det är typiskt sett avhandlingsarbetet och inte kurserna som kan ge problem. (Häri kan också komma att ligga ett bekymmer för dem som får sluta, att det de har åstadkommit under prövotiden kanske inte är användbart senare, eftersom det inte är poänggivande.) Det måste hur som helst regleras vad som ska hinnas med, så att prövningen blir – om inte densamma – så åtminstone likartad för alla. Regleringen måste sannolikt lämnas till respektive fakultetsnämnd, och det finns en risk att kraven och prövningen blir olika inom och mellan lärosätena. Risken är också att det blir ännu mindre tid för avhandlingsarbetet för dem som får fortsätta. Det kan vidare vara så att man behöver ha olika regler om prövotid för sökande som har egen finansiering, till exempel från den egna arbetsgivaren. För en person som inte får fortsätta sin utbildning kan prövotiden snarast bli till förfång i den fortsatta karriären. Från den synpunkten skulle det vara bättre att ha en legaliserad genomgång ett halvår efter antagningen till utbildningen, där syftet är att utvärdera det man hittills har sett av doktoranden så att denne får en möjlighet att på eget initiativ avsluta utbildningen.

Linköpings universitet, tekniska högskolan: En prövotid skulle möjligen öka benägenheten att rekrytera ”osäkra kort” och möjligen också öka andelen antagna från andra lärosäten och från andra länder. Inom vissa ämnesområden skulle det eventuellt också reducera förekomsten av skuggdoktorander. Troligen skulle det dock inom t.ex. teknikvetenskap vara svårt att generellt tillämpa en prövoperiod eftersom trycket från arbetsmarknaden skulle göra det svårt att rekrytera de bästa studenterna. En effektivare åtgärd är troligen att göra regelverket kring indragning av handledning och andra resurser skarpare. Det regelverk som i dag finns fungerar i praktiken dåligt.

KI: KI ställer sig positiv till möjligheten att kunna tillämpa en formaliserad prövotid för doktorander. En forskarutbildning vid en medicinsk fakultet är som regel en integrerad del av den pågående forskningen och den forskarstudierande ingår som en viktig del i en forskargrupp. Eftersom forskarutbildningen är begränsad i tid kan det vara mycket svårt att hinna med ett byte av inriktning om det skulle visa sig att forskningsmiljön och utbildningsinrikt-

ningen inte passar studenten. En formaliserad provotid erbjuder ett tillfälle för blivande doktorander att pröva på mer än en forskargrupp och forskningsinriktning och därmed skapa goda förutsättningar för en forskarutbildning. En möjlighet till provotid gynnar framför allt de studenter som söker sig till en forskarutbildning på ett annat universitet än det där de fått sin grundutbildning. En nackdel med en provotid kan vara besvikelse och upplevelse av bortkastad tid för de studenter vars provotid inte leder till antagning till forskarutbildning. Det kan därför vara lämpligt att provotiden får karaktären av en forskningsförberedande utbildning.

Luleå tekniska universitet: Universitetet har goda erfarenheter av att erbjuda en sorts provotid som är förlagd under sista året på grundutbildningen. Projektet genomförs sedan några år tillbaka och benämns ”research trainee”. Studenter från olika utbildningar (oftast civilingenjörsutbildningar) arbetar med sitt examensarbete i en för gruppen gemensam lokal, deltar i en större gemensam kurs som introducerar studenten till vad det innebär att utbilda sig på forskarnivå samt åker på en gemensam studieresa. Studenten får ett bättre underlag för en eventuell kommande ansökan till utbildning på forskarnivå och handledaren får möjlighet att bedöma den enskilda personens lämplighet för fortsatt akademisk karriär. Ansökan till utbildning på forskarnivå sker därefter i konkurrens. Prefekterna anser att en så kallad provotid medför att möjligheten att göra ett bra urval förstärks. En svårighet är att under en kortare provotid kunna bedöma förutsättningarna för det vetenskapliga skrivandet. I och med att den externa rekryteringen ökar finns risk för felaktiga rekryteringar. Mer tid och pengar måste nu satsas på själva rekryteringsprocessen, vilken bidrar till att ytterligare minska den ekonomiska ramen som finns för utbildning på forskarnivå. För doktoranden däremot kan en provotid innebära en mer otrygg arbetssituation inledningsvis. Alternativet att satsa tid på denna period bortprioriteras då det finns andra attraktiva möjligheter. Risken för ämnet är att en presumtiv lämplig doktorand satsar på en annan karriär. Fördelen skulle vara att doktoranden får möjlighet att pröva och ta ställning till om en forskarutbildning upplevs som lämplig och intressant samt om utbildningens mål bör vara licentiat- eller doktorsexamen.

Mittuniversitetet, NMT: Redan i dag får man väl anse att det förekommer någon form av ”provotid” vid svenska lärosäten. I vissa fall kan tiden för examensarbetet utnyttjas som ”provotid” eller också projektanställs den blivande doktoranden för att ”prövas”. Båda dessa former av ”provotid” kan stämplas som tid då doktoranden är en så kallad skuggdoktorand. En legalisering är att föredra om inte annat för att lätta på skuldbördan ute på lärosätena. Det finns andra fördelar också med en legalisering, bland annat att det skulle minska antalet misslyckade rekryteringar. Samtidigt skulle doktorander från andra svenska lärosäten och utländska lärosäten beredas större möjlighet att bedömas på lika villkor som de ”egna” studenterna. En legalisering kan samtidigt vara till nackdel för studenten då det kan innebära att studenten flyttar till en utbildning på annan ort eller ett annat land som han eller hon inte är säker

på att få fullfölja, vilket i synnerhet kan upplevas negativt om man kommer från utlandet.

SLU, NL fakulteten: Om det finns en prøvotid för blivande doktorander kan det innebära att sökande från andra högskolor och universitet än den egna får ett bättre konkurrensläge. Detta eftersom handledaren då får möjlighet att prova om samarbete och kommunikation fungerar väl med den främmande person som de ska ta på sig ansvaret för att handleda fram till examen. Nackdelen med denna typ av försöksanställning är att det kan dra ut på tiden innan man kommer igång med utbildningen och avhandlingsarbetet. Den potentiella doktoranden har inte heller några garantier för att den faktiskt får tillträde till utbildningen.

Högskolan i Kalmar: Det finns en uppenbar fördel med en prøvotid, både från doktorandens och från handledarens sida. Handledaren får möjlighet att se om den tilltänkta doktoranden passar i projektet och doktoranden får testa hur det är studera på forskarnivå. Om utbildningen inte passar personen i fråga påbörjar denna person inte ett fyraårsprojekt. Det finns dock en del nackdelar och frågetecken, bland annat hur prøvotiden ska kategoriseras. Kommer den att ligga på avancerad nivå och då vara en del av denna utbildning, eller kommer den ligga på forskarnivå och kunna tillgodoräknas i den fyraåriga utbildningen på forskarnivå? Därtill kommer finansieringsaspekten, ska prøvotiden finansieras av grundutbildningsmedel eller tas från fakultetsanslaget? Det finns fortfarande oklarheter hur tillgodoräkningen ska göras mellan avancerad och forskarutbildningsnivå. Innan införandet av en mellannivå görs måste dessa otydligheter klargöras.

Enligt *Malmö högskola, odontologiska fakulteten* kan införandet av en legaliserad prøvotid vara till fördel för såväl doktorander som handledare. *Fakulteten för hälsa och samhälle* vid samma högskola anser att det finns en risk att möjligheten till prøvotid missbrukas.

Mälardalens högskola: Fördelarna är givetvis att, som vid en provanställning, i ett tidigt stadium kunna upptäcka om en doktorand inte utför sina åtaganden. Dock är det väldigt svårt att under doktorandens första termin se om detta skett eller inte. Oftast tar det tid för doktoranden att komma igång med sitt avhandlingsarbete samt att börja läsa kurser. Detta gör att prøvotiden i så fall skulle hamna på 1–1,5 år för att få effekt, vilket kraftigt försämrar doktorandens rättssäkerhet. Erfarenheten är också att doktoranden under sin första termin är mycket studiemotiverad. Frågan är då vad en prøvotid skulle tjäna till, annat än att på papperet göra doktoranden uppmärksam på att det är viktigt att prestera redan på ett tidigt stadium i utbildningen.

Doktorandorganisationernas kommentarer

Doktorandorganisationerna har anfört följande:

En legalisering av en prøvotid i början av forskarutbildningen har diskuterats under ett par års tid. Flera lärosäten anser att en prøvotid med fördel kan användas för att låta doktoranden prova på vad det innebär att forska och sam-

tidigt lära känna forskningsmiljön.Handledaren får en möjlighet att bedöma hur doktoranden fungerar i gruppen.

Enligt doktorandorganisationerna är en legaliserad prøvotid till nackdel för doktoranden. Om prøvotid erbjuds fler studenter än vad det finns möjlighet att finansiera fram till doktorsexamen, blir prøvotiden bara en onödigt lång urvalsprocess där de sökande riskerar att komma i kläm. Samhällsvetenskapliga fakulteten vid Stockholms universitet påtalar att det under de senaste åren funnits en strävan mot att de praktiska detaljerna (så som finansiering, utrustning, m.m.) kring utbildningen ska vara ordnade vid antagningen. På så vis kan forskarutbildningen genomföras på ett effektivt sätt. Fakultetsnämnden menar att om en person som antagits till utbildning på forskarnivå inte kan tillgodogöra sig utbildningen finns det någon allvarlig brist i antingen själva antagningsförfarandet eller i personens grundutbildning. Doktorandorganisationerna instämmer i resonemanget som samhällsvetenskapliga fakulteten vid Stockholms universitet för.

Nackdelen för en doktorand är att doktoranden inte kommer att ha kvar tillräcklig studietid om han eller hon väljer att byta handledare och detta medför att han eller hon måste börja i en annan grupp. Regeln om avräkning av studietid i 5 kap. 7 § högskoleförordningen innebär att det är centralt att handledarbyten kan göras smidigt och snabbt och helst på ett tidigt stadium i forskarutbildningen. Enligt doktorandorganisationernas erfarenhet fungerar inte detta bra inom vissa fakulteter. Vid vissa är det mycket svårt, näst intill omöjligt, att byta handledare.

Högskoleverkets synpunkter

Högskoleverket har i promemorian *Hur kan förekomsten av "skuggdoktorander" förhindras?* slagit fast att företeelsen innebär att doktorandens rättssäkerhet och trygghet sätts ur spel. I flera tillsynsbeslut har Högskoleverket också konstaterat att det för närvarande inte finns något lagligt utrymme för att anta en doktorand på prov. De berörda lärosätena har sagt sig vara medvetna om rättsläget och redovisat åtgärder för att förhindra ett sådant förfarande.

På frågan om för- och nackdelar med att införa en legal möjlighet till en prøvotid har det kommit många intressanta svar. Högskoleverket vill här kommentera några frågeställningar.

Flera lärosäten har anfört ökad rörlighet som en klar fördel med en prøvotid eftersom fakultetsnämnden och doktoranden skulle våga testa varandra i större utsträckning. Man ska dock komma ihåg att det redan i dag är möjligt, och ibland högst lämpligt, att följa upp doktorandens arbete tidigare än efter ett år, t.ex. efter sex månader eller ännu tidigare. Reglerna om rätten till handledning syftar till att mycket noggrant och kontinuerligt följa upp utbildningen och avbryta den när det kommer fram att utbildningen inte ger förväntade resultat. Prövningen måste dock ske på ett rättssäkert sätt. En antagen doktorand kan däremot redan i dag sluta när han eller hon vill och eventuellt tillgodoräkna sig det som har klarats av.

Några lärosäten har jämfört en provperiod med en provanställning. Anställning som doktorand är dock i sig utformad som tidsbegränsad anställning som får förnyas med jämna mellanrum. Syftet är att genomföra studierna och uppnå en examen, inte att få någon sorts anställningstrygghet.

Nästan i samtliga svar har det konstaterats att rättssäkerheten för doktorander skulle bli sämre med en legaliserad provperiod. Några lärosäten har också anfört olika svårigheter att reglera en sådan period. Exempelvis skulle en provperiod på sex månader vara för kort och inte kunna säga tillräckligt mycket om doktorandens lämplighet. Även de som ser mest fördelar med att införa en provtid inser å andra sidan att en period som är längre än sex månader inte är godtagbar av såväl rättssäkerhets- som planerings- och ekonomiska skäl. Det har också framhållits att en provperiod skulle leda till en alltför utdragen urvalsprocess.

Några lärosäten har också påpekat att med den nya nivåindelningen finns inte längre något behov av en extra provtid.

Genomgången av svaren och analys av gällande rättsläge ger vid handen att övervägande skäl talar emot införande av en provperiod. Alla har mera att vinna på att utnyttja de möjligheter som finns för att ha en antagningsprocess som förenar rättssäkerhet med en hög kvalitet samt effektiv, noggrann och rättssäker uppföljning av doktorandernas studieprestationer.

Helt nödvändiga krav på särskild behörighet

Författningsbestämmelser och förarbeten

Enligt 7 kap. 40 § högskoleförordningen ska de krav på särskild behörighet som ställs vara helt nödvändiga för att studenten ska kunna tillgodogöra sig utbildningen. Kraven får avse

1. kunskaper från högskoleutbildning eller motsvarande utbildning,
2. särskild yrkeserfarenhet, och
3. nödvändiga språkkunskaper eller andra villkor som betingas av utbildningen.

I propositionen 2004/05:162 *Ny värld – ny högskola*, s. 196, hänvisade regeringen till uttalanden i propositionen *Universitet och högskolor – frihet för kvalitet* (prop. 1992/93:1). Där uttalades att de särskilda behörighetskraven bör vara preciserade och relevanta och att särskild behörighet inte är en utvidgad allmän behörighet, utan ett krav på en för forskningsområdet i fråga nödvändig kunskapsbas. Det framhölls också i den ”gamla” propositionen att kraven bör fastställas av fakultetsnämnden snarare än av enskilda institutioner och arbetsenheter. I den ”nya” propositionen ansåg regeringen att det vid en höjning av de grundläggande behörighetskraven fanns anledning att förtydliga i högskoleförordningen, att de förkunskapskrav som anges för särskild behörighet ska vara helt nödvändiga för att doktoranden ska kunna tillgodogöra sig utbildningen. Kraven bör vidare kunna avse andra villkor som betingas av

utbildningen, utöver kunskap från tidigare högskoleutbildningar och eventuell yrkeserfarenhet.

Lärosätenas svar

Högskoleverket har frågat hur man tillämpar den nya bestämmelsen i 7 kap. 40 § högskoleförordningen om att de krav på särskild behörighet som ställs ska vara helt nödvändiga för att studenten ska kunna tillgodogöra sig utbildningen. Av svaren har framgått att flera allmänna studieplaner är under revidering och att planerna oftast beslutas av fakultetsnämnder.

Uppsala universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden har anfört att den nya bestämmelsen i 7 kap. 40 § tillämpas genom en generös syn på de sökandes förkunskaper. Fakulteten kräver nu att den sökande har godkänt resultat på kurser om 90 högskolepoäng i det aktuella ämnet för att uppnå särskild behörighet, alternativt har förvärvat motsvarande kunskaper inom eller utom landet.

Lunds universitet, naturvetenskapliga fakulteten har uppgett att de flesta studieplanerna innehåller krav på 240 högskolepoäng plus ett genomfört 30 högskolepoäng examensarbete. I de 240 högskolepoängen specificeras inom vilka ämnesområden vissa av de avancerade kurserna ska vara. Det är inte specificerat som en viss kurs, utan mer allmänt.

Göteborgs universitet, naturvetenskapliga fakultetsnämnden har uppgett att det har påbörjats en process med att reducera antalet forskarutbildningsämnen. I studieplanerna görs en översyn där de särskilda behörighetskraven ska anpassas till den nya förordningen och då framstå som helt nödvändiga behörighetskrav.

Stockholms universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden har anfört följande: Under våren omarbetades alla allmänna studieplaner vid fakulteten, för att anpassas till den nya utbildningen på forskarnivå. En särskild granskningsgrupp utsågs att bereda alla de nya allmänna studieplanerna, innan de slutligen fastställdes av fakultetsnämnden. Gruppen tittade särskilt noga på de särskilda behörighetskrav som formulerats och på urvalskriterierna. Frågan om huruvida de krav som ställdes i den särskilda behörigheten för respektive ämne verkligen var helt nödvändiga var central i denna granskning. Institutionerna fick i flera fall motivera (eller stryka, om de inte befanns nödvändiga) de krav de ställt upp. De särskilda behörighetskrav som nu finns i de allmänna studieplanerna för respektive ämne är sålunda resultatet av en noggrann granskning och diskussion inom fakulteten.

Linköpings universitet, tekniska högskolan har konstaterat att det inte är helt enkelt att exakt ange vilka kunskaper, färdigheter etc. som är helt nödvändiga för att tillgodogöra sig utbildningen på nominell tid. Det gäller speciellt om man har ambitionen att ha breda ämnen med antagning av personer med olika utbildningsbakgrund och kompetenser.

KI har uppgett att universitetet inte tillämpar något krav på särskild behörighet för tillträde till forskarutbildningen.

KTH har citerat följande föreskrifter ur universitetets antagningsordning: ”Med särskild behörighet vid *KTH* avses kravet på förkunskaper av särskild betydelse för det aktuella ämnet på forskarnivå. För särskild behörighet får krävas den utbildning på grundnivå och avancerad nivå som är nödvändig inom ett visst ämne och på en viss nivå/omfattning för att studier på forskarnivå ska kunna bedrivas. Dessutom får krävas så goda kunskaper i engelska att den studerande kan tillgodogöra sig obligatorisk engelskspråkig litteratur, avfatta och vid behov försvara avhandlingen på engelska. Krav på kunskaper i svenska får ställas.”

Enligt *Luleå tekniska universitet* ska en genomgången utbildning inom ett visst ämne, på en viss nivå eller i en viss omfattning, som är nödvändig för att doktoranden ska kunna tillgodogöra sig utbildningen på forskarnivå, formuleras som särskild behörighet. Förväntan är att doktoranden ska nå examensmålet inom beräknad utbildningstid och med god kvalitet. Alltför specifik särskild behörighet som kan begränsa antagningar av doktorander ska undvikas.

Karlstads universitet har anfört att den särskilda behörigheten bedöms av ämnet och är motiverad för att doktoranden ska klara utbildningen. Detta är nödvändigt även för rätt resursutnyttjande så att inte antagningar görs av personer som inte klarar utbildningen.

Enligt *Mittuniversitetet*, *NMT* krävs för särskild behörighet att antas till utbildning på forskarnivå, att den sökande har minst 90 högskolepoäng i för forskningsinriktningen relevant ämne eller på något annat sätt inom eller utom landet förvärvat i huvudsak motsvarande kunskaper.

Högskolan i Kalmar, fakultetsnämnden för naturvetenskap och teknik har uppgett att kraven som ställs är till exempel en genomgången kurs om 15 högskolepoäng på avancerad nivå i relevans för ämnet och ett examensarbete på avancerad nivå i relevans för ämnet.

Malmö högskola, fakulteten för hälsa och samhälle har anfört att fakulteten kräver minst 90 högskolepoäng i ett ämne av betydelse för det aktuella forskarämnet samt adekvata kunskaper i engelska. Fakultetens bedömning är att studenter med sämre kunskaper vid starten av forskarutbildningen har svårt att nå en acceptabel kunskapsnivå inom den tidsram som ges för forskarstudierna. Fakulteten är mån om internationella kontakter och publicering och ser därför inga problem med att betona behovet av kunskaper i engelska.

Högskoleverkets synpunkter

Det kan konstateras att de nya bestämmelserna har föranlett fakultetsnämnderna till en revidering av de allmänna studieplanerna och noggrann genomgång av hur behörighetskraven ska formuleras för att de sökande ska kunna tillgodogöra sig utbildningen. Av svaren har framgått att uppmärksamheten har riktats på vad som är nödvändigt för att uppnå acceptabel nivå inom föreskrivna tidsramar. Detta arbete kan i förlängningen förbättra doktorandernas rättssäkerhet.

Betydelsen av möjligheten till tillgodoräknande vid urval

Författningsbestämmelser

I 6 kap. 6–8 §§ högskoleförordningen finns bestämmelser om tillgodoräknande.

I 7 kap. 41 § tredje stycket högskoleförordningen anges att enbart det förhållandet att en sökande bedöms kunna få tidigare utbildning eller yrkesverksamhet tillgodoräknad för utbildningen inte vid urval får ge sökanden företräde framför andra sökande.

Av Regeringskansliets promemoria den 22 mars 2006 med förslag till författningsändringar med anledning av en ny utbildnings- och examensstruktur (s. 16) framgick att syftet med bestämmelsen var att förhindra att systematiskt ge förtur till sökande som bedöms kunna genomgå resten av utbildningen på kortare tid än fyra år.

Lärosätenas svar

Som svar på Högskoleverkets fråga om tillämpningen av den nya bestämmelsen i 7 kap. 41 § tredje stycket om tillgodoräknande av tidigare utbildning, har lärosätena redovisat olika åtgärder som vidtas för att förhindra att systematisk förtur ges till sökande med masterexamen i syfte att förkorta utbildningen till mindre än fyra år.

Lunds universitet, naturvetenskapliga fakulteten: Fakulteten har uttalat att tillgodoräknande av tidigare utbildning inte får ske i samband med antagningen, för att detta inte ska beaktas vid urvalet. För tillgodoräknande av kurser ska en blankett användas. Beslutet om tillgodoräknande är delegerat till institutionen, men fakultetsstyrelsen ska informeras om varje enskilt fall.

Göteborgs universitet, naturvetenskapliga fakultetsnämnden har uppgett att tillgodoräknanden av samma kurs flera gånger inte tillåts.

Stockholms universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden: Bedömningar av tillgodoräknanden sker på institutionsnivå, i samråd med universitetets studentbyrå. Inget företräde kommer att ges för sökande som bedöms kunna tillgodoräkna sig tidigare utbildning. Av fakultetsledningen har dessutom påtalats för institutionerna att ett eventuellt tillgodoräknande alltid ska ske på studentens initiativ. Det går alltså inte att från institutionens sida tvinga doktoranden att tillgodoräkna sig tidigare utbildning, för att på så sätt korta ned utbildningstiden.

Umeå universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden: Tillgodoräknanden av tidigare utbildningar görs i samband med antagningar. Doktoranden anhåller hos fakultetsnämnden om tillgodoräknande och nämnden beslutar i frågan efter att ha hört institutionen. Ärendet bereds av fakultetens forskarutbildningsråd.

Vid universitetet finns ett rektorsbeslut för att förhindra att systematisk förtur ges till sökande med masterexamen i syfte att förkorta utbildningen på

forskarnivå till mindre än fyra år. Av beslutet framgår att ett schablonmässigt tillgodoräkande av andra året i en masterexamen inte är tillåtet. Tillgodoräkande ska – efter ansökan från den studerande – alltid göras för varje enskild kurs i förhållande till examensfordringarna för utbildningen på forskarnivå. Bedömningar av tillgodoräkanden av masterexamen i forskarutbildningen ska göras på fakultetsnämnds nivå och vidaredelegation är inte möjlig.

Linköpings universitet, tekniska högskolan har anfört följande: Fakultetsnämnden bedömer att risken att någon antas enbart på grund av möjligheten att tillgodoräkna utbildningsmoment är minimal. Förmågan att klara resten av utbildningen väger mycket tyngre. Däremot är det mycket svårt att hindra att en person med en längre och mer kvalificerad utbildning vid urval rankas högre än en person med kortare och mindre omfattande utbildning. Situationen är dock inte ny inom teknikvetenskap. Traditionellt har huvuddelen av dem som antagits till forskarutbildning varit civilingenjörer. Trots att civilingenjörsutbildningen varit betydligt längre än vad som tidigare krävts i den grundläggande behörigheten har tillgodoräkanden varit ovanliga. Det kan tänkas att tillgodoräkandena ökar något nu när civilingenjörsutbildningen är förlängd till fem år, men fakultetsnämnden ser inget omfattande missbruk framför sig.

KI har anfört att prövningen av tillgodoräkanden av tidigare studier sker individuellt med hänsyn till den individuella studieplanen. Prövningen görs av varje institutions studierektor för forskarutbildning. För närvarande finns inget som pekar på att möjligheten till tillgodoräkande påverkar urvalet.

Enligt *KTH* är viktiga aspekter vid urvalet graden av den sökandes mognad samt förmåga till självständigt omdöme och kritisk analys. Av stort intresse är härvid studieresultaten i kurser på avancerad nivå eller i form av självständiga arbeten. Tillgodoräkanden av tidigare utbildning får omfatta högst 30 högskolepoäng inom ramen för examina på avancerad nivå, civilingenjör- eller arkitektutbildning. Tillgodoräkanden kan inte göras av kurser som krävs för särskild behörighet till utbildning på forskarnivå.

Luleå tekniska universitet: Tillämpningen blir att ett eventuellt tillgodoräkande av tidigare studier begärs av den sökande i samband med antagningen. Kurser som ingår i kravet för grundläggande och särskild behörighet får inte tillgodoräknas. Tillgodoräkandet får ske då det bedöms att det bidrar till kvaliteten i utbildningen, och efter beslut av nämnden. Nämnden har delegerat till ordföranden att besluta om eventuella tillgodoräkanden.

Växjö universitet, humanistisk-samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden har anfört att endast då flera sökande har samma kompetenser utnyttjas tillgodoräkande av tidigare utbildning för att hitta en rangordning som grundar sig på alla befintliga meriter.

Mittuniversitetet, NMT: I de fall den sökande önskar tillgodoräkna sig redan avklarade kurser ska alltid en begäran om detta inlämnas samtidigt som ansökan till utbildningen på forskarnivå. Tillgodoräkanden kan efter ansökan, vid antagningstillfället, beviljas av forskarutbildningsrådet. Det förutsätter att

de inte ingår i de 240 högskolepoäng som ger grundläggande behörighet eller i de kurser som krävs för särskild behörighet.

Högskolan i Kalmar: Tillgodoräknanden regleras i antagningsordningen och får ske då det bedöms att detta bidrar till kvaliteten i den enskilda studentens utbildning. Ett eventuellt tillgodoräknande av tidigare studier ska begäras av den sökande i samband med antagningen. Kurser som använts i en annan examen och ingår i kravet på grundläggande och särskild behörighet får inte tillgodoräknas. Tillgodoräknanden ska prövas på studentens begäran, i varje enskilt fall. Fakultetsnämnden beslutar om eventuella tillgodoräknanden och besluten kan inte delegeras.

Mälardalens högskola: Möjligheten för en doktorand att tillgodoräkna sig utbildning kan givetvis förekomma om doktoranden exempelvis läst kurser på avancerad nivå tidigare. Dock sker aldrig urvalet av ansökningar till doktorandtjänster utifrån möjligheten för doktoranderna att utnyttja denna möjlighet. Begäran om tillgodoräknanden görs av den enskilda doktoranden i förekommande fall efter antagningen.

Högskoleverkets synpunkter

Enligt Regeringskansliets promemoria ligger fokus i den nya bestämmelsen på själva möjligheten att genom tillgodoräknande förkorta den återstående studietiden till doktorsexamen. En sådan möjlighet får inte i praktiken bli en förutsättning för att kunna bli antagen. I promemorian har man därför kommit fram att det krävs en särskild bestämmelse som inskränker lärosätenas möjlighet att bestämma på vilka grunder urvalet ska ske. Inskränkningen har också som syfte att motverka ett systematiskt användande av ”skuggdoktorander”.

Av lärosätenas svar framgår att det finns en ambition att tillämpa bestämmelsen i 7 kap. 41 § tredje stycket i enlighet med dess syfte. Lärosätena har gett flera goda exempel på tillämpningar som förhindrar att systematisk förtur ges till sökande som bedöms kunna genomgå resten av utbildningen till doktorsexamen på kortare tid än fyra år. Exempel på sådana tillämpningar är individuella prövningar och att frågorna beslutas av fakultetsnämnden.

Högskoleverket vill göra fakultetsnämnderna uppmärksamma på att i sådana ärenden krävs det alltid en individuell prövning och att det inte finns utrymme för att besluta om regler som generellt inskränker studenternas rätt till tillgodoräknanden.

Delegeringar och uppföljningar av beslut om antagning

Lärosätenas svar

Högskoleverket har bett om exempel på frågor i samband med antagningar som beslutas av fakultetsnämnden och på frågor som delegeras till ett annat organ inom lärosätet. Högskoleverket har i samma fråga också bett om beskrivningar av hur fakultetsnämnden följer upp de frågor som har delegerats.

Som exempel på beslut som inte delegeras har bland annat angetts antagning av sökande med finansiering från andra högskolor, antagning till utbildning på forskarnivå om 120 högskolepoäng som avslutas med licentiatexamen, utbildning på deltid (mindre än 80 procent), studiemedelsfinansierad eller egenfinansierad utbildning på forskarnivå och antagning till senare del av utbildning (se svar från Uppsala universitet, samhällsvetenskapliga fakulteten och Lunds universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden).

Stockholms universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden har anfört att frågor som rör institutionernas rutiner kring antagning, studiefinansiering, tillgodoräkningen m.m. kontinuerligt följs upp av fakultetskansliet. Några gånger per termin anordnar fakultetskansliet möten där fakultetens kanslichef och utbildningsledare träffar alla studierektorer för utbildningen på forskarnivå. Under dessa möten följs en mängd frågor rörande utbildningen upp. Fakultetsnämnden har utsett ett särskilt forskarutbildningsutskott, i vars arbetsdirektiv ingår att

1. följa upp utbildningens kvalitet, effektivitet, uppläggning, studieplaner och handledning och
2. ha allmän tillsyn över forskarutbildningen.

Utskottet har bland annat initierat en utredning av rutinerna för forskarutbildningen vid fakulteten, där institutionsledningarna svarat på hur de hanterar olika aspekter av utbildningen, däribland de individuella studieplanerna. Denna utredning har under våren sammanställts.

Umeå universitet, samhällsvetenskapliga fakulteten har uppgett följande: Varje år begär fakulteten in uppgifter om forskarutbildningen från institutionerna i samband med verksamhetsberättelser och verksamhetsplaneringen. Dessa går igenom och framförallt frågor om studiefinansiering, eventuell förekomst av skuggdoktorander och avvikelser från individuella studieplaner följs upp.

Linköpings universitet, tekniska högskolan har uppgett att fakulteten inte rutinmässigt följer upp enskilda antagningsärenden. Fakultetsstyrelsen har inrättat en speciell nämnd (forskarutbildningsnämnden) med sju lärarrepresentanter och två studeranderepresentanter, som ansvarar för regelverk och riktlinjer kring antagningen. Större principiella förändringar beslutas i fakultetsnämnden. Ordförande i forskarutbildningsnämnden är prodekanus som också är vice ordförande i fakultetsnämnden.

Enligt *KI* följer fakultetsnämnden (styrelsen för forskarutbildning) upp hur antagningen fungerar genom

- de studierektorer för forskarutbildning som finns vid varje institution och som har styrelsens uppdrag att ansvara för vissa frågor inom forskarutbildningen; studierektorerna bildar ett nätverk som träffas varje termin; de centrala studierektorerna för forskarutbildning ansvarar för den löpande kontakten med institutionernas studierektorer,
- att löpande följa statistiken över nyantagna.

Dessutom genomförs för närvarande en stickprovsundersökning av underlaget för institutionernas antagningsbeslut rörande doktorander som antagits under första kvartalet 2007.

Luleå tekniska universitet: Vid universitetet har prefekterna på delegation av fakultetsnämnderna ansvaret för antagningen av doktorander. I och med den nya antagningsordningen har fakultetsnämnderna och den särskilda nämnden för lärarutbildningen återtagit en del av delegationen. Nämnderna har i sin tur delegerat ansvaret till ordförandenivån för att inte fördröja antagningsprocessen. Följande är nytt:

- En eventuell antagning till utbildning med målet licentiatexamen sker efter samråd mellan prefekten och berörd nämnd.
- Ett eventuellt tillgodoräknande av tidigare studier begärs av den sökande i samband med antagningen och beslutas av nämnden.
- Validering av tidigare yrkeserfarenhet sker genom att prefekten lämnar ett motiverat förslag till berörd nämnd. Den sökandes yrkeserfarenhet ska bedömas ha gett motsvarande kunskaper som avlagd examen eller fullgjorda kursfordringar enligt behörighetskravet.

I och med denna nya ordning får nämnderna möjlighet att utöva tillsyn över tillämpningen av vissa delar av antagningen. Universitetets projektgrupp som ansvarat för att anpassa forskarutbildningen till Bolognaprocessen planerar att under hösten följa upp hur de nya reglerna tillämpas.

Enligt *Karlstads universitet* har antagningsfrågorna delegerats till forskarutbildningsnämnden.

Högskoleverkets synpunkter

Lärosätena har gett flera exempel på frågor i samband med antagningar som beslutas av fakultetsnämnden och hur frågor som delegerats följs upp. Av svaren framgår att frågor som ofta ägnas särskild uppmärksamhet är antagningar med annan form av studiefinansiering än anställning och utbildningsbidrag, antagningar till licentiatexamen som slutmål och tillgodoräknanden i samband med antagningar. Doktorandorganisationerna har påpekat att sådana frågor inte bör delegeras. Flera av de redovisade exemplen stämmer väl överens med doktorandorganisationernas önskemål. Eftersom det ibland finns vissa tolkningsproblem i samband med dessa frågor finns det extra stora risker för att de sökandes rättssäkerhet naggas i kanten. Det kan därför vara motiverat att, såsom vissa fakultetsnämnder redan gör, lägga en särskild omsorg på dessa ärenden.

Umeå universitet, samhällsvetenskapliga fakulteten har gett ett gott exempel på fortlöpande uppföljning av antagningsfrågor.

Individuella studieplaner

Författningsbestämmelser

I 6 kap. 36–39 §§ högskoleförordningen finns bestämmelserna om individuella studieplaner. Av dessa bestämmelser framgår att en individuell studieplan ska upprättas för varje doktorand samt att den ska beslutas av fakultetsnämnden efter samråd med doktoranden och hans eller hennes handledare.

Den individuella studieplanen ska innehålla

1. en tidsplan för doktorandens utbildning,
2. uppgifter om hur doktorandens handledning är organiserad,
3. en beskrivning av de åtaganden i övrigt som doktoranden och fakultetsnämnden har under utbildningstiden, och
4. vad som i övrigt behövs för att utbildningen hela tiden ska kunna bedrivas på ett effektivt sätt.

Av bestämmelserna framgår vidare följande: Den individuella studieplanen ska följas upp av fakultetsnämnden minst en gång varje år. Vid uppföljningen ska doktoranden och huvudhandledaren informera fakultetsnämnden om hur utbildningen framskrider. Fakultetsnämnden kan då, eller vid något annat tillfälle när det är motiverat, göra de ändringar i den individuella studieplanen som behövs. Utbildningstiden får förlängas bara om det finns särskilda skäl för det. Sådana skäl kan vara ledighet på grund av sjukdom, ledighet för tjänstgöring inom totalförsvaret eller för förtroendeuppdrag inom fackliga organisationer och studentorganisationer eller föräldraledighet. Innan en ändring görs ska doktoranden och handledarna ges möjlighet att yttra sig.

Doktoranden och huvudhandledaren ska skriftligen intyga att de har tagit del av den individuella studieplanen och de ändringar som görs i den.

Upprättande av individuella studieplaner

Högskoleverket har bett lärosätena att beskriva i vilket skede en individuell studieplan upprättas och hur hela förfarandet ser ut samt vilka krav fakultetsnämnden ställer på den individuella studieplanens innehåll. Av svaren framgår att de individuella studieplanerna oftast upprättas i samband med antagningen. En del fakultetsnämnder har riktlinjer om den längsta tillåtna tiden efter antagningen inom vilken en individuell studieplan ska vara upprättad. Av de flesta svaren framgår att beslut om den individuella studieplanen är delegerade till institutionsnivån.

Göteborgs universitet, naturvetenskapliga fakultetsnämnden har anfört att den individuella studieplanen upprättas i samband med påbörjandet av utbildningen. Doktoranden får som första uppgift att skriva sin egen forskningsplan

och beskriva sin forskningsuppgift som en del av utbildningen. Det finns en mall att tillgå. Doktoranden och handledaren planerar för kurser och litteratur, som sedan godkänns av examinatorn.

Umeå universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden har uppgett följande: Individuella studieplaner upprättas i normalfallet i samband med antagningen eller anställningen, dock senast inom två månader därefter. Studieplanen ska innehålla uppgifter om hur arbetet under året läggs upp, poängsätts och avrapporteras. De planerade handledningstillfällena ska också redovisas. Huvudhandledaren och doktoranden ska signera planen och revideringarna. Planen godkänns av prefekten eller den forskarutbildningsansvarige. Universitetet har tagit fram en mall där den individuella studieplanen, finansieringsplanen och uppföljningen av studieplanen är samlade i ett dokument. Mallen är utformad för att kunna användas av samtliga fakulteter vid universitetet och kan vid behov förändras så att den passar den egna fakulteten.

Linköpings universitet, tekniska högskolan har anfört följande: Den individuella studieplanen ska i princip upprättas med en gång enligt regelverket. I praktiken sker det normalt inom någon eller några månader beroende på hur väldefinierad forskningsuppgiften är vid antagningstillfället. Inrapporteringar av aktiviteter en gång om halvåret utgör en extra kontrollpunkt. Studieplanen följs normalt upp en gång per år och oftast i samband med omförordnanden av doktorandanställningarna i november/december.

KI har uppgett att en individuell studieplan ska upprättas inför ansökan om antagning till utbildning på forskarnivå. Om antagningsnämnden rekommenderar antagningen ska studieplanen fastställas av institutionens prefekt.

KTH har uppgett att den individuella studieplanen upprättas i anslutning till antagningen och att den ska ha inkommit till den berörda skolans kansli senast sex månader efter antagningen.

Karlstads universitet har uppgett att en individuell studieplan upprättas senast sex månader efter antagningen. Fastställanden och uppföljningar av individuella studieplaner har delegerats till fakultetens utbildnings- och forskningssamordnare. Fastställda och uppföljda studieplaner meddelas i respektive forskarutbildningsnämnd. Information lämnas till respektive fakultetsnämnd i form av protokoll från forskarutbildningsnämndernas sammanträden.

Enligt fakultetsnämndernas riktlinjer vid *Örebro universitet* ska en individuell studieplan upprättas senast två månader efter det att studierna har påbörjats.

Uppföljningar av individuella studieplaner

Högskoleverket har frågat hur ofta och på vilket sätt de individuella planerna följs upp. Av svaren har framgått att även uppföljningar i de flesta fallen är delegerade till institutionsnivån och sker en gång om året.

Enligt svar från *Uppsala universitet, samhällsvetenskapliga fakulteten* följs samtliga individuella studieplaner upp årligen av utbildningsledare. Ofullstän-

diga eller inkorrekt ifyllda studieplaner återsänds för komplettering. Eventuella missförhållanden följs upp genom samtal med den berörda institutionens studierektor för utbildning på forskarnivå.

Stockholms universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden har anfört bland annat följande: Fakultetsnämnden har föreskrivit att handledaren vid utgången av varje termin ska bedöma om doktoranden följer den individuella studieplanen. Bedömningen ska vara skriftlig och delges såväl den forskarstuderande som prefekten eller den forskarutbildningsansvarige. Eventuella avvikelser ska utan dröjsmål bli föremål för ingående samtal mellan handledaren och doktoranden, varvid doktoranden ska erinras om att väsentliga avvikelser från studieplanen kan medföra att doktoranden berövas tillgång till universitetets resurser. Enligt delegationsordningen för fakulteten ska även institutionsstyrelsen minst en gång per år (vid vissa institutioner sker det dock varje termin) följa upp alla de individuella studieplanerna för doktoranderna vid den aktuella institutionen och då fastställa nödvändiga revideringar.

Umeå universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden har uppgett följande: De individuella planerna följs upp och revideras 2–4 gånger per år beroende på respektive institutions principer. Fakulteten följer upp avvikelser som är större än 25 procent årligen. Uppföljningarna av de individuella studieplanerna sköts på institutionsnivån. Huvudansvaret ligger på handledaren och den forskarutbildningsansvarige.

Linköpings universitet, tekniska högskolan har anfört att uppföljningar är delegerade till institutionerna och att rutinerna ser lite olika ut på institutionerna beroende på deras förutsättningar. Vid flertalet institutioner tar forskarstudierektorn aktiv del i uppföljningarna genom att delta i uppföljningsmötet med handledaren och doktoranden. I andra fall träffas forskarstudierektorn och doktoranden separat. Vid några institutioner administreras hanteringen av ett centralt forskarutbildningskansli som ser till att studieplanerna uppdateras och arkiveras. Regelverket kring individuella studieplaner beslutas av forskarutbildningsnämnden, men upprättandet och uppdateringen är delegerad till institutionerna.

Enligt *Mittuniversitetet, NMT*, följs de individuella studieplanerna upp en gång per år. Det första och det sista året blir det två uppföljningar. Studieplanerna följs upp av forskarutbildningsrådet. Ett förhållandevis stort antal returneras på grund av att de inte anses vara fullständigt ifyllda. Proceduren får anses som mycket tidskrävande då det tar flera möten i anspråk innan alla har godkänts av rådet.

Delegeringar och uppföljningar av beslut om individuella studieplaner

Högskoleverket har begärt besked om vilka frågor som gäller individuella studieplaner som beslutas av fakultetsnämnden och vilka frågor som delegeras

till ett annat organ inom lärosätet. Högskoleverket har också frågat hur man följer upp delegationerna.

Lunds universitet, naturvetenskapliga fakulteten har svarat att studierektorerna för forskarutbildningen har tillsyn och kan gå in i databasen och se vilka planer som inte blivit uppdaterade. Fakultetens forskarutbildningsnämnd utövar generell tillsyn.

Enligt *Göteborgs universitet, naturvetenskapliga fakultetsnämnden* återrapporterar prefekten till fakultetsnämnden. Av återrapporteringen framgår bland annat antal doktorander och att de haft utvecklingssamtal. Rapporteringen sker via ett excellark.

Umeå universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden har uppgett att en avvikelse från studieplanen omfattande 25 procent eller mer och som fortsätter under minst två terminer ska rapporteras till fakulteten. Fakulteten följer upp hanteringen av de individuella studieplanerna i samband med genomgången av verksamhetsberättelsen och verksamhetsplaneringen.

Linköpings universitet, tekniska högskolan har uppgett att de frågor som har delegerats följs upp av fakultetsnämnden i första hand genom möten med institutionernas forskarstudierektorer. Att studieplanen är uppfylld kontrolleras också vid möten med huvudhandledaren i samband med anmälan om disputation.

KTH har lämnat följande redovisning: Forskarutbildningsutskottet har under våren 2007 initierat en uppföljning av skolornas hantering av samtliga aktiva doktoranders individuella studieplaner. För detta har skolorna ombetts att inkomma med underlag beträffande uppföljningar och hanteringar av de individuella studieplanerna. Resultatet sammanställs för närvarande och utvärdering och avstämning kommer att göras inom forskarutbildningsutskottet i samarbete med skolornas forskarutbildningsansvariga.

Enligt *Luleå tekniska universitet* har nämnderna vid några tillfällen följt upp att individuella studieplaner upprättats och följts upp minst en gång per år. Rektorn har inför 2008 satsat strategiska medel, efter förslag från nämnderna, på att genomföra ett kvalitetsprojekt som syftar till förbättring av processen ”utbildning på forskarnivå”. Bland annat ska handledarens och doktorandens metod att arbeta med den individuella studieplanen ingå.

Mittuniversitetet, NMT har uppgett att beslut från forskarutbildningsrådets möten avrapporteras vid varje fakultetsnämndsmöte under en särskild punkt.

Doktorandorganisationernas kommentarer

Doktorandorganisationerna har anfört följande:

Individuella studieplaner inrättas ofta som ett led i antagningsprocessen. För att de individuella studieplanerna ska bli verkningsfulla krävs en hel del tankemöda både från doktoranden och från handledarens sida. Därför är det

lämpligt att lärosätena förser doktorander och handledare med mallar, diskussionsunderlag och exempel på hur en bra studieplan kan se ut.

Undersökningar vid vissa lärosäten pekar på att så många som 70 procent av de individuella studieplanerna inte dokumenteras i studiedokumentationssystemet. Det gör det svårt att kontrollera att studieplanerna följs upp och revideras som de ska.

Doktorandorganisationerna observerar att flera lärosäten inkluderar finansieringsplaner i de individuella studieplanerna. Enligt organisationernas uppfattning bör, såsom förespråkades i SOU 2004:27, individuella finansieringsplaner vara författningsreglerade och beslut fattas om dem samtidigt som man fastställer den individuella studieplanen.

Högskoleverkets synpunkter

Högskoleverket anser att det är viktigt för doktorandernas rättssäkerhet att det i de individuella studieplanerna noga anges alla doktorandens och fakultetsnämndens åtaganden. Ett uttalat krav i högskoleförordningen att den individuella studieplanen även ska innehålla uppgifter om hur doktorandens handledning är organiserad är ett förtydligande av de tidigare gällande bestämmelserna. Bestämmelsen ger stöd för att ställa krav på preciseringar om handledningens omfattning, ansvarsfördelningen mellan handledarna och så vidare.

Den individuella studieplanen är ett mycket viktigt dokument som ska visa hur utbildningen framskrider. Studieplanen utgör också en förutsättning för tillämpningen av 6 kap. 37 § högskoleförordningen om indragningar av rätten till handledning och andra resurser för utbildningen. Studieplanen är således ett viktigt styrmedel för lärosätet när doktoranden eller fakultetsnämnden åsidosätter sina åtaganden enligt planen. Fakultetsnämnden är skyldig att fastställa den individuella studieplanen även om doktoranden underlåter att medverka till upprättandet av studieplanen. Detta framgår av ÖNH:s beslut den 22 augusti 2001, reg.nr 49-229-01. Också Högskoleverket har kommit fram till ett sådant ställningstagande i ett flertal tillsynsbeslut. När doktoranden och lärosätet har olika uppfattningar om hur utbildningen ska bedrivas kan det bli svårt för doktoranden att, utan att en individuell studieplan har blivit fastställd och utan möjlighet till prövning enligt 6 kap. 37 § högskoleförordningen, avgöra vilka rättigheter och skyldigheter han eller hon har. Fastställandet av en individuell studieplan förutsätter således normalt samråd med doktoranden och handledaren, men fakultetsnämnden har det yttersta ansvaret för att fastställa den individuella studieplanen.

Det är också viktigt med kontinuerliga uppföljningar. Kravet på en årlig uppföljning är ett minimikrav, men det kan finnas behov av oftare återkommande uppföljningar.

Svaret från Umeå universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden, utgör ett gott exempel på den individuella studieplanens innehåll (t.ex. att de

planerade handledningstillfällena ska redovisas) och uppföljning samt även på uppföljning av de frågor som har delegerats. Mittuniversitetet har också redovisat en mycket noggrann uppföljningsprocess. Rutinen vid samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden vid Stockholms universitet att informera doktoranden om att väsentliga avvikelser från den individuella studieplanen kan medföra att doktoranden berövas tillgången till universitetets resurser är värd att ta efter av alla andra fakultetsnämnder.

Handledning

Utse och utbilda handledare

Författningsbestämmelser och förarbeten

I 6 kap. 31 § första stycket högskoleförordningen anges att för varje doktorand ska fakultetsnämnden utse minst två handledare. En av dem ska utses till huvudhandledare.

Enligt 6 kap. 32 § första stycket högskoleförordningen ska ett universitet eller en högskola som anordnar utbildning på forskarnivå anordna utbildning av handledare.

I 6 kap. 32 § andra stycket anges att minst en av handledarna för en doktorand ska ha genomgått en sådan utbildning eller av fakultetsnämnden bedömts ha motsvarande kompetens.

Kraven på att det ska utses minst två handledare och att minst en av dem ska ha genomgått en handledarutbildning är nya och trädde i kraft den 1 januari 2007. Innan dess gällde att fakultetsnämnden skulle utse en eller flera handledare för varje doktorand och att ett lärosäte som anordnar forskarutbildning skulle anordna utbildning av handledare.

Forskarutbildningsutredningen föreslog i sitt betänkande *En Ny Doktorsutbildning – kraftsamling för excellens och tillväxt*, publicerat i SOU 2004:27, en ändring i högskoleförordningen som innebar att fakultetsnämnden för varje doktorand skulle utse minst två handledare. Utredningen föreslog också nya regler om en obligatorisk utveckling av handledarkompetensen. I den forskningspolitiska propositionen *Forskning för bättre liv* (prop. 2004/05:80, s. 133) anförde regeringen att handledningsfunktionen är central i forskarutbildningen. Regeringen gjorde vidare den bedömningen att det är önskvärt att involvera fler personer i varje doktorands utbildning och därmed göra relationen handledare/doktorand mindre sluten och sårbar. Där uttalades även vikten av att alla handledare får utveckla den kunskap och kompetens som krävs i arbetet med att stödja och utveckla människor.

Dessa bedömningar har lett till den nuvarande lydelsen i 6 kap. 31 § första stycket och 32 § andra stycket högskoleförordningen.

Lärosätenas svar

Högskoleverket har bett lärosätena att beskriva i vilket skede huvudhandledare och biträdande handledare utses, hur hela förfarandet ser ut samt hur utbildning av handledare anordnas. Av svaren har framgått att samtliga tillfrågade fakultetsnämnder numera ser till att det utses minst två handledare för varje doktorand och att minst en av handledarna har genomgått en handledarutbildning.

Lärosätena har också redovisat omfattande utbildningsinsatser på universitets-, fakultets- och institutionsnivån. Vissa handledarutbildningar genomförs, enligt redovisningen från *Mälardalens högskola*, i samarbeten mellan flera lärosäten. Ett exempel på detta är Penta Plus som är resultatet av ett samarbete mellan Mälardalens högskola, Karlstads universitet, Högskolan Dalarna, Högskolan i Gävle och Örebro universitet.

Flera lärosäten har svarat att man redan tidigare utsåg en huvudhandledare och en biträdande handledare för de flesta doktoranderna samt krävde att huvudhandledaren skulle ha minst docentkompetens.

Det vanligaste förfarandet är, enligt svaren från lärosätena, att handledarna utses i samband med antagningen. Det finns dock exempel på att handledarna utses redan innan antagningen. *Lunds universitet, samhällsvetenskapliga fakulteten* har uppgett följande: Vid utannonseringar av utbildningsplatser som är externfinansierade, sker annonseringen i ett givet projekt och då är handledarna (projektinnehavarna) redan utsedda. Vid utannonseringar av fakultetsfinansierade utbildningsplatser är detta ofta också fallet, annars görs det i samband med antagningstillfället. Även *Göteborgs universitet, naturvetenskapliga fakultetsnämnden* har uppgett att huvudhandledaren normalt utses innan utlysningen. Nämnden har vidare uppgett att utlysningen är kopplad till finansieringen och att biträdande handledare kan utses antingen som huvudhandledaren innan utlysningen eller efter det att beslut tagits om vem av de sökande som antas till doktorand. *Stockholms universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden* har uppgett att i vissa fall har den sökande redan innan antagningen själv varit i kontakt med potentiella handledare, i annat fall utses handledare i samband med att personen börjar utbildningen. Enligt *KI* ska beskrivningen av handledningen ingå i den individuella studieplanen som ska finnas med i ansökan om att antas till utbildning på forskarnivå. Fastställande av handledare sker då i samband med att prefekten på institutionen fastställer den individuella studieplanen.

SLU, NL-fakulteten har beskrivit den aktuella processen på följande sätt: I praktiken har hela processen initierats av den blivande huvudhandledaren, som vanligen erhållit externa forskningsmedel för ett projekt som lämpar sig som underlag till ett avhandlingsarbete. Biträdande handledare föreslås huvudsakligen av huvudhandledaren utifrån vad denne bedömer som nödvändig kompletterande ämneskunskap, metodkunskap, kontakter och annat för doktoranden nödvändigt stöd.

Enligt svar från *KTH* ska till huvudhandledare utses en professor, gästprofessor eller adjungerad professor som är anställd vid KTH. En adjungerad professor ska även vara docent vid KTH. En annan person som är docent och har tillsvidareanställning vid KTH kan också utses till huvudhandledare. Till övrig (biträdande) handledare utses en person som har minst doktorsexamen eller motsvarande kompetens.

Mälardalens högskola har beskrivit förhållandena mellan handledarna och doktoranden samt kravet på handledarutbildningen enligt följande: Dokto-

randens handledare utses innan doktoranden antas till utbildning på forskarnivå. Det är doktorandens handledare som tillsammans med doktoranden fyller i samt undertecknar den individuella studieplanen. Huvudhandledaren har det övergripande ansvaret för doktorandens utbildning. En biträdande handledare kan svara för direkt handledning av doktoranden eller bidra med annan ämneskompetens, till exempel vid tvärvetenskaplig forskning. En av handledarna ska vara verksam vid samma institution som doktoranden. De övriga kan vara verksamma vid någon annan institution eller organisation som doktorandens institution har forskningssamarbete med. Huvudhandledare ska vara en docentkompetent lärare eller professor. De biträdande handledarna bör vara disputerade forskare eller ha motsvarande kompetens. Huvudhandledaren ska ha gått handledarutbildning motsvarande den tvåveckorskurs som ges på högskolan och ska tidigare ha varit biträdande handledare för minst två doktorander som nått åtminstone licentiatnivå. Även biträdande handledare bör ha gått genom någon form av handledarutbildning.

Vissa fakultetsnämnder har lokala regler om hur handledare ska utses i samband med antagningar av doktorander eller inom viss tid därefter. Enligt *Umeå universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden* utses handledare normalt i samband med antagningen. Vad gäller biträdande handledare kan det dock ske i samband med att den individuella studieplanen antas, det vill säga inom två månader efter antagningen.

Örebro universitet har pekat på vissa olägenheter med att utse den biträdande handledaren redan vid antagningstillfället och uppgett följande: Regeln i högskoleförordningen om två handledare får anses innebära ett krav på att doktoranden ska ha två handledare under hela utbildningstiden. Inom vissa ämnen och områden synes detta inte vara något problem. Om det krävs för det valda avhandlingsarbetet, byter man ut den först utsedda biträdande handledaren i ett senare skede. I andra ämnen och områden ifrågasätter man om det alltid är lämpligt att utse biträdande handledare redan vid antagningen. Man skulle föredra att avvakta något halvår tills avhandlingstemat har klarat, och undvika en tillfällig handledare under inledningen av studierna. Hur som helst är det viktigt att framhålla i diskussionen att det finns flera skäl än enbart avhandlingsarbetet att ha två handledare.

Högskoleverkets synpunkter

Det har framkommit att det sedan länge vid flera lärosäten finns en tradition att utse en huvudhandledare och en biträdande handledare för de flesta doktorander. Det finns också en tradition att kräva en särskild pedagogisk kompetens av, i vart fall, huvudhandledaren. Anordnande av handledarutbildningar har funnits som krav i högskoleförordningen sedan den 1 juli 2001. De flesta lärosäten anordnar själva eller i samarbete med andra sådana utbildningar. Det synes därför inte särskilt problematiskt för lärosätena att uppfylla lagstiftarens tidigare och nya krav på minst två handledare och genomgången handledarutbildning eller motsvarande kompetens för en av dem.

Det som fakultetsnämnderna lyfter som problematiskt är ett stort beroende av externa medel, vilket gör det svårt att ha full kontroll över vem som utses till handledare och tidpunkten för detta. Som Örebro universitet har påpekat kan det också vara svårt att redan från början hitta en biträdande handledare som på ett adekvat sätt kan hjälpa doktoranden att genomföra utbildningen.

Detta problem har uppmärksammats av Forskarutbildningsutredningen som i SOU 2004:27, s. 171 anförde följande: Det kan identifieras två olika synsätt på handledning – ett som är inriktat på produkten i form av avhandling och därmed forskningen och ett som är inriktat på processen, vilket är liktydigt med doktorandens utveckling. För att utveckla en bred kompetens hos doktoranden måste större tonvikt läggas vid själva lärandeprocessen vilket ställer andra och vidare krav på handledningen än enbart vetenskaplig kompetens hos handledaren. Enligt utredningen finns det exempel bland forskarskolorna på hur ansvaret för dessa båda delar i utbildningsprocessen delas mellan handledaren som står för forskningen och annan lärare som svarar för utbildningsaspekten. Utredningen påpekade vidare att mycket tid går för handledarna att söka externa projektmedel. Detta styr handledarna mot områden där det finns stora medel att söka.

Högskoleverket kan konstatera att det finns många yttre faktorer som försvårar en bra handledning. Man måste dock se handledare framför allt som den viktigaste resursen för att doktoranden ska kunna genomföra sin utbildning. För doktorandens del är det därför särskilt viktigt att handledarna utses senast när doktoranden påbörjar sin utbildning och att de har en bra kompetens och kan komplettera varandra. Svaret från KTH är ett gott exempel på krav på handledarnas kompetens. Mälardalens högskola har gett ett gott exempel på hur bestämmelserna om handledning kan tillämpas.

Byte av handledare

Författningsbestämmelser

Enligt 6 kap. 31 § andra stycket högskoleförordningen ska en doktorand som begär det få byta handledare.

Lärosätenas svar

På Högskoleverkets fråga hur man hanterar doktorandernas rätt att byta handledare, har några tillfrågade fakultetsnämnder svarat att de inte har särskilda regler eller rutiner för byte av handledaren utan att frågan hanteras från fall till fall. Beslut om byten fattas oftast på institutionsnivå.

Göteborgs universitet, naturvetenskapliga fakultetsnämnden har uppgett följande: Doktorandernas rätt att byta handledare hanteras så, att doktoranden alltid har möjlighet att gå direkt till handledaren och diskutera ett eventuellt byte. Om det inte känns bekvämt kan doktoranden alltid vända sig till prefekten. Det är en väldigt ovanlig situation. Intentionen är alltid att försöka lösa situationen på ett för doktoranden bästa möjliga sätt.

Stockholms universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden har uppgett att exakta rutiner för hantering av handledarbyte – i den mån sådana finns – fastställs av varje institution, varför det varierar inom fakulteten. Ett vanligt tillvägagångssätt när en doktorand önskar byta handledare är att studierektorn för utbildning på forskarnivå vid institutionen kopplas in och hanterar ärendet.

Enligt *Umeå universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden* ska prefekten på doktorandens begäran så långt som är möjligt tillgodose att doktoranden får byta till en annan av institutionens handledare. Vid universitetet finns en doktorandrådgivare som kan hjälpa till och vara ett stöd vid byte av handledare i de fall då en ny handledare måste sökas utanför institutionen.

Också vid *Karlstads universitet* diskuteras doktorandens begäran i första hand med berörda parter på avdelningen. Diskussionen förs dock normalt även med dekanus och ordföranden i forskarutbildningsnämnden. Ärendet bereds av fakultetens utbildnings- och forskningssamordnare varefter förslag till byte av handledare diskuteras och beslutas i forskarutbildningsnämnden. Byte av handledare meddelas till studieregistret, det så kallade forskarlado.

Mittuniversitetet, NMT har gett exempel på hur forskarutbildningsrådet löste en begäran om handledarbyte genom att en ytterligare handledare tillsattes. Den handledare frågan gällde kopplades bort från den dagliga handledningen av doktoranden, men kvarstod som handledare och examinerator. Anledningen till denna lösning var att handledaren det gällde var den som stod för finansieringen av doktorandens anställning samt att kompetens inom det specifika området saknades hos övriga handledare vid fakulteten.

SLU, NL-fakulteten har lämnat följande redovisning: Om det gäller byte av biträdande handledare bestämmer huvudhandledaren och doktoranden detta själva och meddelar förändringen till studieregistret (Ladok). Om det gäller huvudhandledaren och alla parter är överens och det inte finns några ekonomiska komplikationer, samt att den nye huvudhandledaren är behörig, sker förändringen efter samråd med fakultetsstudierektorn och ordföranden i fakultetens forskarutbildningsnämnd. Om parterna inte är överens blir det ett ärende för fakultetsnämnden som i samråd med prefekten, doktoranden och handledaren försöker hitta en hållbar lösning.

Linköpings universitet, tekniska högskolan har uppgett följande: Det faktum att nästan samtliga forskarstuderande finansieras till väsentlig del av externa medel kan komplicera handledarbyten. Detta beror på att handledaren i allmänhet också är den som finansierar utbildningen. Huvuddelen av handledarbytena sker dock inom en forskargrupp och är normalt relativt oproblematiska. Problem uppstår i första hand då det inte finns någon alternativ handledare inom gruppen. Institutionen måste då, eventuellt i samråd med fakulteten, hitta en lösning. I de fall fakulteten tvingats ingripa har problemet lösts genom att utse någon extern handledare; i riktigt svåra fall till och med utanför fakultetskollegiet.

Enligt *KTH* görs en begäran om byte av handledare skriftligen till den forskarutbildningsansvarige. Om den forskarutbildningsansvarige är handledare ska begäran i stället göras hos skolchefen. I begäran ska skälet för bytet anges. Den forskarutbildningsansvarige beslutar om byte av handledare. Byten av handledare sker främst i samband med att en handledare går i pension eller av annan anledning slutar sin anställning på *KTH* eller på grund av ändrad forskningsinriktning.

Enligt svar från *Örebro universitet* behöver doktoranderna inte ange skälen för sin begäran om byte av handledare. De behöver inte delta i möten med handledaren med anledning av bytesärendet. De ska lämna in en formell begäran om byte till prefekten och prefekten ansvarar för beslutet. En begäran om byte av handledare tillgodoses så långt det är möjligt. Efter flera byten kan det dock bli så att begäran av olika skäl inte kan tillgodoses. Det kan i de fallen behövas en utredning av förhållandena och då kan doktoranden ändå behöva precisera sig med avseende på vari problemen består. Universitetet har ännu inte hamnat i situationen att inte kunna tillgodose en begäran om byte.

Doktorandorganisationernas kommentarer

Doktorandorganisationerna har lämnat följande kommentar:

Regelverket vid handledarbyten är mycket klart vid de flesta lärosätena. Det som doktorandorganisationerna uppfattar som problematiskt är handledarbyten vid externfinansierade projekt. Det finns sällan en ekonomisk beredskap för att hantera ett handledarbyte och det är önskvärt att lärosätena utvecklar en sådan beredskap. Doktorandorganisationerna vill understryka att de ofta upplever stora problem när doktorander vill byta handledare i externfinansierade projekt.

Högskoleverkets synpunkter

Rätten att byta handledare berördes i ÖNH:s beslut den 17 mars 2006, reg. nr 451-462-05, som gällde indragning av rätten till handledning. Doktoranden hade som förklaring till varför hon inte hade fullgjort sina åtaganden bland annat anfört att universitetet inte hade tillmötesgått hennes begäran om byte av handledare. ÖNH anförde sammanfattningsvis följande: Den aktuella bestämmelsen i högskoleförordningen ger visserligen intryck av en ovillkorlig rätt för doktoranden till byte av handledare. Universitetet har också en grundläggande skyldighet och ett huvudansvar att utse handledare åt en doktorand. I vissa fall kan det även anses vara ett tjänsteåliggande för en lärare att åta sig ett handledarskap. Någon rätt för doktoranden att efter eget gottfinnande välja handledare kan dock inte anses föreligga. Rätten att byta handledare är i praktiken också underkastad de begränsningar som följer av det forskarutbildningsämne som doktoranden är antagen till, tillgången till kompetent personal och andra faktiska förhållanden.

ÖNH ansåg att ett grundläggande problem i sammanhanget var att doktorandens avhandlingsämne fallit något utanför institutionens kompetens-

område. I det uppkomna läget ordnade dock institutionen så att, utöver den ansvarige huvudhandledaren, även två biträdande handledare från en annan institution deltog i forskarutbildningen. Därefter ansåg institutionen att den uttömt möjligheterna till ytterligare handledarbyte. Enligt ÖNH kunde frågan om byte av handledare under angivna förhållanden inte få någon avgörande betydelse för utgången i ärendet. Vid en samlad bedömning av omständigheterna i ärendet fann ÖNH att doktoranden i väsentlig utsträckning hade åsidosatt sina åtaganden enligt de individuella studieplanerna och att universitetet haft fog för sitt beslut att doktoranden inte längre skulle ha rätt till handledning och andra resurser för forskarutbildningen. ÖNH avslog därför doktorandens överklagande.

Högskoleverket delade i ett tillsynsbeslut den 5 april 2006, reg.nr 31-3358-05, ÖNH:s uppfattning att rätten att byta handledare i praktiken är underkastad olika begränsningar. Högskoleverket fann att det saknades anledning att ifrågasätta en institutions vid ett universitet beslut att inte medge byte av handledare.

Syftet med högskoleförordningens bestämmelse är att tillförsäkra doktoranden rätt att byta handledare. Ett lärosäte får därför inte ha en restriktiv hållning till doktorandens begäran om byte av handledare. Av svaren framgår att de flesta lärosätena inser att doktoranden har en stark rätt att byta handledare och försöker tillgodose doktorandens begäran. Örebro universitet kräver inte ens någon motivering från doktorandens sida, vilket är en konsekvent inställning. Såsom framgår av ÖNH:s beslut och redovisningen från Linköpings universitet kan det dock i praktiken finnas flera hinder för att tillgodose en sådan begäran. Förutsättningarna för att tillmötesgå doktorandens begäran att byta handledare måste bli större om man – som Umeå universitet, Karlstads universitet och SLU – anlitar universitetsgemensamma organ eller vänder sig direkt till fakultetsnämnden. Då kan en lämplig handledare sökas även utanför den aktuella institutionen. Fakultetsnämnden förväntas också ha en större överblick än en institution och kan därför komma med flera lösningar.

Indragning av rätten till handledning

Författningsbestämmelser

I 6 kap. 31 § första stycket, tredje meningen högskoleförordningen anges att doktoranden har rätt till handledning under utbildningen, så länge inte fakultetsnämnden med stöd av 37 § beslutar något annat.

I 37 § anges under vilka förutsättningar fakultetsnämnden kan dra in rätten till handledning och andra resurser för utbildningen enligt följande: Om en doktorand i väsentlig utsträckning åsidosätter sina åtaganden enligt den individuella studieplanen, ska fakultetsnämnden besluta att doktoranden inte längre ska ha rätt till handledning och andra resurser för utbildningen. Innan ett sådant beslut fattas ska doktoranden och handledarna ges möjlighet att yttra sig. Prövningen ska göras på grundval av deras redogörelser och annan

utredning som är tillgänglig för fakultetsnämnden. Vid bedömningen ska det vägas in om fakultetsnämnden har fullgjort sina egna åtaganden enligt den individuella studieplanen. Beslutet ska vara skriftligt och motiverat. Resurserna får inte dras in för tid då doktoranden är anställd som doktorand eller får utbildningsbidrag för doktorander.

Av 38 § framgår att om resurserna för utbildningen har dragits in enligt 37 § kan doktoranden efter ansökan hos fakultetsnämnden få tillbaka sin rätt till handledning och andra resurser. Doktoranden måste då, genom att visa upp ett tillkommande studieresultat av beaktansvärd kvalitet och omfattning eller på något annat sätt, göra sannolikt att han eller hon kan fullgöra sina återstående åtaganden enligt den individuella studieplanen.

I 6 kap. 48 § anges att fakultetsnämnden själv ska besluta i frågor om rätt till handledning och andra resurser, men i övrigt får delegera sina uppgifter.

Av 12 kap. 2 § 8 framgår att ett beslut att dra in resurser för en doktorands utbildning och ett beslut att en doktorand inte ska få tillbaka resurserna får överklagas till Överklagandenämnden för högskolan (ÖNH).

Lärosätenas svar

Av svaren på Högskoleverkets fråga hur ärenden om indragning av rätten till handledning och andra resurser för utbildningen initieras, har framgått att det är ytterst sällan som något lärosäte använder sig av möjligheten att dra in resurser från en doktorand i enlighet med 6 kap. 37 § högskoleförordningen. Det är också ytterst sällan som frågan om rätt till handledning prövas i fakultetsnämnden. Några fakultetsnämnder, som t.ex. *Stockholms universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden*, har fastställt särskilda riktlinjer för hur ärenden om indragning av rätten till handledning och andra resurser för utbildningen ska initieras och handläggas, men har tillagt att någon indragning ännu inte skett vid fakulteten.

Umeå universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden har uppgett följande: Ärenden om indragning av rätten till handledning och andra resurser initieras av institutionen. Prodekanus kontaktas, och begär in skriftliga underlag över doktorandens studieresultat, individuella studieplan och dess uppföljningsprotokoll samt en redogörelse från doktoranden. Om brister i uppföljningen av den individuella studieplanen påvisas ser prodekanus till att en ny plan för doktoranden upprättas. Om ärendet drivs vidare, tas frågan upp i fakultetsnämnden för avgörande. Vid universitetet finns också en doktorandrådgivare som kan hjälpa till och vara ett stöd vid utredningar av rätten till handledning.

Linköpings universitet, tekniska högskolan har gjort en analys om varför möjligheten att dra in handledning används så sällan och kommit med egna ändringsförslag enligt följande: Ärenden om indragning av rätten till handledning och andra resurser för utbildningen initieras normalt genom att frågan väcks av handledaren i samband med uppföljningen av den individuella studieplanen (och omförordnandet av doktorandanställningen). I så gott som alla fall

löses också det hela i samförstånd på institutionsnivå utan att ärendet kommer upp till fakultetsnämnden. Om inte frågan löses i samförstånd måste det upp på fakultetsnämndens bord, något som i praktiken inte sker, eftersom det troligen upplevs som alltför dramatiskt både för handledarna och för de forskarstuderande. Det kan också diskuteras om fakultetsnämnden är den instans som är bäst lämpad att avgöra den typen av ärenden. Att ta beslut av den digniteten ställer oerhört höga krav på kunskap om regelverk och praxis som man inte kan förvänta sig att en fakultetsnämnd, som i första hand beslutar i strategiska frågor, ska ha. En speciell nämnd som enbart hanterar frågan om indragning av resurser skulle troligen både vara mer rättssäker och få större genomslag än vad som är fallet i dag.

KI har uppgett följande: Ärenden om indragning av rätten till handledning och andra resurser för utbildningen initieras genom en anmälan från berörd prefekt. Styrelsen för forskarutbildning beslutar om en doktorand inte längre ska ha rätt till handledning och andra resurser för forskarutbildningen. Beslut kan även fattas av dekanus enligt en delegation från styrelsen. Om institutionen eller doktoranden är missnöjd med styrelsens eller dekanus beslut hänskjuts ärendet till rektorn.

Karlstads universitet har uppgett att vid uppföljningar av individuella studieplaner tas doktorandens studietakt upp, vilket kan ge anledning till att resurstillgång och handledning diskuteras. Om doktoranden förbrukat sina resurser motsvarande 48 heltidsmånader kan det bli aktuellt att avsluta med licentiatexamen i stället för doktorsexamen.

Även *SLU, NL-fakulteten* har angett avslutning med licentiatexamen som ett sätt att lösa den typen av problem och uppgett följande: Ärenden om indragning av rätten till handledning initieras genom att prefekten ansöker hos fakultetsnämnden. Prefekten måste då utifrån den individuella studieplanen visa att doktoranden förbrukat den handledning som denne har rätt till. Han eller hon måste även visa att anledningen till att utbildningen inte avslutats och en avhandling inte producerats är att doktoranden inte fullgjort sina skyldigheter. Detta förekommer ytterst sällan. Normalt försöker man i stället hitta en lösning där disputationen förskjuts något i tiden eller där doktoranden väljer att avsluta sin utbildning med licentiatexamen.

Enligt *Växjö universitet* initieras ärenden om indragning av rätten till handledning av forskarämneskollegiet först då en doktorand i stor omfattning underlåtit att fullgöra sina åtaganden. Endast ett fall har varit uppe till behandling i fakultetsnämnden. Då beslutade nämnden att inte dra tillbaka resurser, utan ge doktoranden ytterligare tid och handledning för att avsluta sin utbildning.

Högskoleverkets synpunkter

Högskoleverket anser att när ett lärosäte och en doktorand har olika uppfattningar om hur utbildningen ska bedrivas utgör möjligheten till prövning enligt 6 kap. 37 § högskoleförordningen ett rättssäkert sätt att kartlägga situ-

ationen och lösa problemet. De viktigaste rättssäkerhetsgarantier som finns i förfarandet enligt denna bestämmelse är att fakultetsnämnden själv ska besluta i sådana frågor och att fakultetsnämndens beslut om indragning får överklagas till Överklagandenämnden för högskolan (ÖNH). Doktorandens studiesituation prövas således i första instans av ett kollegialt organ som har det övergripande ansvaret för bland annat studieplaner och handledning, och som har allmän tillsyn över utbildningen på forskarnivå inom det aktuella vetenskapsområdet vid universitetet.

Som framgått av svaren är beslut att upprätta och följa upp en individuell studieplan och att utse handledare oftast delegerade av fakultetsnämnden till ett annat organ eller till en befattningshavare. Delegeringsförbudet vid indragningar av rätten till handledning kan därför garantera mera objektiva ställningstaganden än om beslutet hade kunnat tas av dessa organ eller befattningshavare. Om fakultetsnämnden beslutar att dra in doktorandens handledning har doktoranden dessutom möjlighet att få nämndens bedömning överprövad av ÖNH, som är en domstolsliknande nämnd som förenar juridisk expertis med kunskap om högskoleverksamheten.

Andra inslag i förfarandet inför fakultetsnämnden – som syftar till att garantera en objektiv, saklig och allsidig prövning – är:

1. krav på dokumentation i form av en individuell studieplan,
2. krav på att doktoranden och handledarna ska ges möjlighet att yttra sig och att prövningen ska göras på grundval av deras redogörelse och annan utredning som är tillgänglig för fakultetsnämnden,
3. krav på att vid bedömningen pröva om fakultetsnämnden har fullgjort sina egna åtaganden samt
4. krav på att beslutet ska vara skriftligt och motiverat.

Svaren från Umeå universitet och Växjö universitet utgör goda exempel på hur bestämmelserna ska tillämpas. Att initiera en prövning av rätten till handledning kan, som i dessa fall, resultera i att brister i uppföljningen av den individuella studieplanen respektive i handledningen åtgärdas.

En korrekt tillämpning av bestämmelserna om indragning av rätten till handledning kan således leda till en utvärdering av utbildningen på forskarnivå, förbättring av doktorandens rättssäkerhet och i vissa fall möjlighet för lärosätet att avbryta utbildningen under rättssäkra former. Ett förfarande där man förmår doktoranden att mot sin vilja avsluta studierna med licentiatexamen i stället för doktorexamen uppfyller inte rättssäkerhetskraven. Att delegera beslut om att doktoranden inte längre ska ha rätt till handledning och andra resurser för utbildningen från fakultetsnämnden till ett annat organ eller beslutsfattare strider mot delegationsförbudet i 6 kap. 48 § högskoleförordningen. Enligt 12 kap. 2 § 8 högskoleförordningen får ett beslut att dra in resurser för en doktorands utbildning överklagas till ÖNH. Fakultetsnämnden har således skyldighet att själv fatta sådana beslut och ge doktoranden en hänvisning om hur han eller hon kan överklaga beslutet till ÖNH.

Det finns några avgöranden där ÖNH, i likhet med fakultetsnämnden, fann att doktoranden i väsentlig utsträckning åsidosatt sina åtaganden och avslag doktorandens överklagande. Fakultetsnämndens beslut om indragning av rätten till handledning och andra resurser för utbildningen stod då fast. Eftersom lärosätena sällan tillämpar bestämmelserna om indragning av rätten till handledning finns det dock inte särskilt många avgöranden av ÖNH. Det är därför svårt att tala om någon tydlig praxis.

Högskoleverket har inom sin tillsynsverksamhet avgjort flera ärenden som indirekt berörde dessa frågor. Som exempel kan nämnas ett ärende där en doktorand inte fått sin anställning som doktorand förnyad med motiveringen att hon visade bristande förmåga att tillgodogöra sig utbildningen. Högskoleverket konstaterade att detta inte styrktes av den individuella studieplanen och att planens uppföljning utvisade stora formella brister. Beslutet att inte förnya anställningen åtföljdes inte av beslut i fakultetsnämnden om att dra in hennes rätt till handledning och andra resurser för utbildningen. Doktoranden ansåg sig dock ändå förhindrad att fortsätta sin utbildning. Högskoleverket konstaterade därför att universitetets hantering av doktorandens ärende inte uppfyllde rimliga krav på rättssäkerhet (beslut den 30 augusti 2005, reg.nr 31-2206-05).

Tekniska högskolan vid Linköpings universitet har ifrågasatt om fakultetsnämnden är den instans som är bäst lämpad att avgöra den typen av ärenden, och har föreslagit en speciell nämnd som enbart hanterar frågan om indragning av resurser. Eftersom fakultetsnämnden har ansvaret för handledning och studieplaner samt allmän tillsyn över utbildningen på forskarnivå är det naturligt att förvänta sig att nämnden har kunskap om regelverket och praxis på området. Fakultetsnämndens fackkunskap om ämnesområdet är inte minst viktigt vid avgöranden av den typen av frågor. Möjligheten att överklaga fakultetsnämndens beslut till en juridisk instans förstärker doktorandens rättssäkerhet. Högskoleverket anser därför inte att det finns skäl att ändra denna ordning. Däremot bör fakultetsnämnderna uppmuntra de organ som hanterar individuella studieplaner och handledning av doktorander att vända sig till nämnderna i de fall det råder oenighet mellan doktoranden och handledarna om deras åtaganden sinsemellan.

Vidare bör doktoranderna informeras om att de riskerar att förlora sin rätt till handledning om de inte uppfyller sina åtaganden enligt de individuella studieplanerna (se exempel från Stockholms universitet under rubriken "Uppföljningar av individuella studieplaner").

Av lärosätenas svar har framgått att förfarandet initieras av institutionen, prefekten eller forskarämneskollegiet och att frågan oftast väcks av en handledare. Högskoleverket anser att doktoranderna bör informeras om att möjligheten till prövning i fakultetsnämnden också är deras rättighet och att även en doktorand som anser att fakultetsnämnden inte har uppfyllt sina egna åtaganden kan initiera en sådan fråga i fakultetsnämnden. Även om doktoranden normalt inte själv vill att fakultetsnämnden ska dra in hans eller hennes

rätt till handledning, bör han eller hon informeras om sin rätt till en objektiv prövning om oenighet skulle uppstå.

Delegeringar och uppföljningar av beslut om handledning

Författningsbestämmelser

Som tidigare har nämnts framgår av 6 kap. 48 § högskoleförordningen att fakultetsnämnden kan delegera alla sina uppgifter med undantag för beslut om rätten till handledning.

Lärosätenas svar

Högskoleverket har begärt besked om vilka frågor, som gäller handledning, som beslutas av fakultetsnämnden och vilka frågor som delegeras till ett annat organ inom lärosätet, samt hur man följer upp delegeringarna. Av svaren har framgått att de flesta fakultetsnämnderna har delegerat sina uppgifter i frågor som gäller handledningen. Delegationen har oftast skett till institutionsnivån men även till vissa centrala nämnder eller befattningshavare. Detta har framgått av beskrivningar av olika förfaranden under rubrikerna ”Utse och utbilda handledare” och ”Byte av handledare”. Frågor som har delegerats följs upp på olika sätt.

Uppsala universitet, samhällsvetenskapliga fakulteten har uppgett att man årligen följer upp de frågor som har delegerats genom att uppgifter om att utse och byta handledare inhämtas via den individuella studieplanen.

Enligt *Lunds universitet, samhällsvetenskapliga fakulteten* har forskarutbildningsnämnden regelbundna möten med studierektorerna för forskarutbildning. Forskarutbildningsnämnden genomför också en utvärdering av varje doktorands forskarutbildning genom en enkät, som de får svara på i samband med disputationen. Nämnden genomför också vart femte år en utvärdering av dem som disputerat den senaste femårsperioden. Häri ingår frågor om handledningen.

Stockholms universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden har svarat att i de individuella studieplanerna som nämnden följer upp redovisas handledningens utformning och omfattning. I utredningen av rutinerna för forskarutbildning vid fakulteten, ingick ett antal frågor till institutionsledningarna rörande hur handledare utses, vilka kompetenskrav som ställs på handledarna, hur byten av handledare går till etc. I de regelbundna mötena med studierektorerna för utbildning på forskarnivå diskuteras ofta frågor som gäller handledningen.

Enligt *Umeå universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden* följer fakulteten upp frågor rörande handledning i samband med genomgångar av verksamhetsberättelser och verksamhetsplaneringar.

Luleå tekniska universitet har uppgett följande: Nämndens ordförande utser en betygsnämnd, opponenter och ordförande inför disputationen och får då

information om vilka personer som varit doktorandens handledare. Via kontinuerliga möten mellan ansvariga personer på olika nivåer och i olika konstellationer – prefekter, utbildningsledare, doktorander, dekaner och nämndernas forskarutbildningsansvariga – sker återkoppling på hur handledarskapet fungerar.

SLU har uppgett att man följer upp frågor som har delegerats genom att antagnings- och examinationsstatistik rapporteras regelbundet till fakultetsnämnden.

Högskoleverkets synpunkter

Svaren tyder på att uppföljningar av handledningen i flera fall sker först efter att utbildningen redan är avslutad. Högskoleverket anser att det är viktigt med en kontinuerlig uppföljning. Redovisningen från Stockholms universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden utgör ett gott exempel. I övrigt hänvisas till Högskoleverkets synpunkter under rubriken ”Säkerställande av tillsynen”.

Doktorander vid högskolor utan vetenskapsområde

Lärosätenas svar

Högskoleverket har frågat bland annat vad fakultetsnämnderna har för rutiner vid tillsynen över utbildningen för doktorander vid högskolor utan vetenskapsområde. Högskoleverket har också bett om beskrivning av eventuella särskilda svårigheter med den typen av tillsyn. Lärosätena har redovisat olika åtgärder för att tillförsäkra sina doktorander verksamma vid högskolor utan vetenskapsområde största möjliga rättssäkerhet.

Uppsala universitet, samhällsvetenskapliga fakulteten har anfört att en sådan åtgärd är att antagning numera sker direkt av fakultetsnämnden. En ansökan om antagning av en doktorand vid en högskola utan vetenskapsområde ska av institutionen inges till fakultetsnämnden. Till ansökan ska bifogas en rekommendation (undertecknad av prefekten), en finansieringsplan och en överenskommelse mellan berörd institution samt den andra högskolan om lönedel, arbetsplats, undervisningsskyldighet m.m. Av rekommendationsbrevet till fakultetsnämnden ska klart framgå att institutionen åtar sig finansieringsansvaret om den externa finansieringen upphör. Det har delegerats till berörd institution att träffa en överenskommelse om den presumtiva doktorandens resurser med den andra högskolan. Överenskommelsen inhämtas inför antagningen.

Lunds universitet, naturvetenskapliga fakulteten har uppgett att fakulteten har ett generellt avtal med de flesta sådana lärosäten, där bland annat ekonomin regleras. Antagningar görs i samråd mellan fakulteten och lärosätet, och det upprättas i de flesta fall ett kompletterande avtal som rör den enskilde doktoranden. En individuell studieplan görs upp enligt fakultetens mall. Huvudhandledaren kommer i regel från fakulteten vid Lunds universitet och den biträdande handledaren från det andra lärosätet. Kontroll av handledarbehörigheten görs av fakulteten. Allt är delegerat till prefekten på institution vid fakulteten. Tillsynen sker av forskarutbildningsnämnden och av studierektorerna för forskarutbildning, som är förordnade av fakultetsstyrelsen. Svårigheterna med den typen av tillsyn är att fakulteten eller institutionen saknar daglig kontakt med doktoranden, vilket gör att doktoranden inte lika lätt som andra kan vända sig till fakulteten eller institutionen med problem eller svårigheter. Fakulteten har inte kontinuerlig insyn i samspelet mellan den biträdande handledaren och doktoranden.

Stockholms universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden: Doktorander som är antagna vid Lärarhögskolan i Stockholm är den största gruppen av sådana doktorander (för närvarande drygt 100 doktorander). Där har fakultetsnämnden nyligen gjort en omfattande genomgång av doktorandernas indi-

viduella studieplaner och sett till att de är uppdaterade. Fakultetsnämnden har nyligen även följt upp de överenskommelser som upprättats mellan fakultetens institutioner och andra högskolor utan relevant vetenskapsområde, för att se att dessa kontrakt är utformade i enlighet med de direktiv som finns vid Stockholms universitet. När det gäller Lärarhögskolans doktorander har alla beslut rörande de allmänna studieplanerna fattats av fakultetsnämnden. Övriga beslut har tidigare varit delegerade till Lärarhögskolan. Denna har sålunda, när det gäller forskarutbildningen, närmast fungerat som en institution vid fakulteten. Då Högskoleverket under 2006 uppmärksammade lärosätena på att man inte kan delegera frågor rörande forskarutbildningen till lärosäten utan eget vetenskapsområde drog fakultetsnämnden tillbaka delegationen till Lärarhögskolan. Alla beslut rörande utformningar av de individuella studieplanerna, kurser inom utbildningen, utseende av betygsnämnd etc. för doktoranderna vid Lärarhögskolan har i stället delegerats till fyra examinatorer inom universitet (vilka alla är professorer vid fakulteten). När det gäller övriga samarbeten med högskolor utan relevant vetenskapsområde är frågor rörande antagningar, individuella studieplaner och handledningar delegerade till institutionsstyrelsen vid den institution där de antas, precis som för övriga doktorander vid fakulteten. I den generella uppföljningen av forskarutbildningen ingår också de doktorander som är anställda vid andra högskolor. Alla beslut som fattas på delegation av examinatorerna för Lärarhögskolans doktorander redovisas vid fakultetsnämndens sammanträden.

Umeå universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden: Vid genusforskar-skolan finns doktorander antagna som knyts till forskarskolans partnerhögskolor. Antagningar, individuella studieplaner och handledningar sköts av berörda institutioner, högskolor och genusforskar-skolan i samarbete. Fakulteten följer upp genusforskar-skolans hantering av antagningar, individuella studieplaner och handledningar i samband med genomgången av verksamhetsberättelsen och verksamhetsplaneringen.

Linköpings universitet, tekniska högskolan: Doktorander vid andra lärosäten har med få undantag sin huvudhandledare vid Linköpings universitet. Vanligen har man också en lokal bihandledare som ansvarar för den praktiska handledningen. Huvudhandledaren har huvudansvaret för att en individuell studieplan upprättas och följs upp samt ger förslag på opponenter och betygsnämnder vid anmälningar om disputationer. I några fall är handledare vid andra lärosäten också antagna som oavlönade docenter vid tekniska högskolan och kan därigenom fungera som huvudhandledare. Gruppen forskar-studerande vid andra lärosäten gick att identifiera vid den doktorandenkät som genomfördes 2004. Deras svar rörande handledningen och utbildningens genomförande skilde sig inte signifikant från svaren från övriga forskarstuderande. Beslut om antagningar, individuella studieplaner och handledning hanteras av institutionerna vid Linköpings universitet enligt samma regelverk som för övriga forskarstuderande. Uppföljningar sker i första hand genom de handledarmöten som sker i samband med en anmälan om disputation samt

genom doktorandenkäter. Svårigheterna med tillsynen är det fysiska avståndet som i sig utgör ett potentiellt hinder. Hur väl verksamheten fungerar beror därför ofta på hur tätt det andra lärosätet samarbetar med tekniska högskolans egna forskare och forskargrupper. Ett speciellt problem i sammanhanget uppstår när olika forskarstuderande vid ett annat lärosäte är antagna vid olika lärosäten och därmed lyder under olika regelverk.

KTH har uppgett att samma föreskrifter beträffande antagningar, individuella studieplaner och handledningar gäller för samtliga inskrivna doktorander vid *KTH*. Vid antagning av en doktorand som är knuten till en högskola utan relevant vetenskapsområde tecknas avtal mellan *KTH* och det berörda lärosätet.

Luleå tekniska universitet har anfört att nämnderna har fastställt riktlinjer för att tydliggöra ansvarsfördelningen mellan universitetet som antar och den externa arbetsgivaren som anställer doktoranden. Doktoranderna ska behandlas på samma sätt oavsett vem som är arbetsgivare. I den individuella studieplanen ska det framgå vem som har chefsansvaret då arbetsgivaren är extern. Chefen ska ta del av den individuella studieplanen innan prefekten fastställer planen vid antagningen och vid uppföljningar av planen under utbildningen. Den biträdande handledaren kan vara anställd hos samma arbetsgivare som doktoranden. Denna handledare ska delta då den individuella studieplanen upprättas och följs upp. Oavsett vem som är den biträdande handledarens arbetsgivare ska denna erbjudas att delta i universitetets handledarutbildning.

Växjö universitet, fakultetsnämnden Hum/Sam: När det gäller antagningar, individuella studieplaner och handledningar finns det inga större skillnader mellan doktorander som är knutna till lärosäten utan relevant vetenskapsområde och doktorander vid det egna lärosätet. Skillnaden berör finansieringsgarantierna i samband med antagningen, där detta numera ska grunda sig på ett upprättat avtal mellan institutionen och den avsändande enheten (en institution eller ett företag). Denna typ av frågor behandlas vid återkommande dialoger mellan fakultetsnämnden och forskarämneskollegierna.

Högskolan i Kalmar: Vid Högskolan i Kalmar finns endast ett fåtal personer antagna till utbildning på forskarnivå som är knutna till ett annat lärosäte. Antagningar, uppföljningar och handledningar följer samma rutiner och riktlinjer som för doktorander verksamma vid högskolan. Högskolan i Kalmar har dock ett antal doktorander antagna vid ett annat lärosäte, men som är anställda vid Högskolan i Kalmar. Enligt högskolans riktlinjer för överenskommelse om samarbete mellan Högskolan i Kalmar och annat lärosäte i forskarutbildningen ska avtal upprättas i samband med antagningar och anställningar. Avtalet ska reglera och innehålla uppgifter om anställningsförhållandena, finansieringen, handledningen, publiceringen och uppföljningen.

Doktorandorganisationernas kommentarer

Doktorandorganisationerna har anfört följande:

De flesta fakultetsnämnderna tycks inte ha särskilda rutiner för att följa upp doktorander som är antagna, men som bedriver sina studier vid högskolor utan vetenskapsområde. I vissa fall har olika specialundersökningar genomförts. Från högskolorna som bara har ett eller ett par vetenskapsområden inkommer flera intressanta synpunkter. En av de viktigaste är att det är svårt att upprätta en egen forskarutbildningskultur när doktoranderna är antagna vid olika lärosäten med olika regelverk.

Vid några lärosäten finns forskarskolor som bedrivs i samarbete mellan lärosäten med och utan relevant vetenskapsområde. Forskarskolorna har ofta någon som har ett särskilt uppdrag att följa doktorandernas forskarutbildning inom forskarskolan. Det medför att fakultetsnämndens tillsyn kan ske genom dialog med den personen (studierektorn). Detta är en modell som vi starkt förordar. Givetvis bör doktoranderna dessutom även delta i kurser och seminarier. Doktorandernas studieplaner bör också följas upp och revideras enligt normal ordning minst en gång per år.

Högskoleverkets synpunkter

I sin tidigare rapport om rättssäkerheten för doktorander på högskolor utan relevant vetenskapsområde har Högskoleverket konstaterat att när doktorandernas rättssäkerhet åsidosätts beror det i de flesta fall på att de antagande lärosätena inte tar sitt ansvar. Av de nu aktuella svaren framgår att åtminstone en del sådana fel har åtgärdats, exempelvis genom att ta tillbaka vissa delegationer till högskolorna utan vetenskapsområde och att fakultetsnämnden själv beslutar om antagningar av doktorander med finansiering från andra högskolor (se svaren från Stockholms universitet och Uppsala universitet). Av flera svar har också framgått att avtal tecknas mellan det antagande och det mottagande lärosätet i större utsträckning än tidigare.

Högskoleverket delar doktorandorganisationernas åsikt att det krävs en samordnande funktion som kan förhindra sådana situationer som tekniska högskolan vid Linköpings universitet beskriver, nämligen att de doktorander som är verksamma vid ett lärosäte lyder under olika regelverk.

Luleå tekniska universitets riktlinjer för att tydliggöra ansvarsfördelningen mellan det antagande och det anställande lärosätet samt erbjudandet om deltagande i universitetets handledarutbildning oavsett vem som är den biträdande handledarens arbetsgivare, bör ses som ett gott exempel i sammanhanget. Också initiativet från Högskolan i Kalmar att fastställa riktlinjer för överenskommelser om samarbete mellan högskolan och ett annat lärosäte, för att doktorander som är anställda och verksamma vid högskolan men antagna vid ett annat lärosäte inte ska hamna mellan stolarna, är föredömligt.

Säkerställande av tillsynen

Lärosätenas svar

Högskoleverket har ställt ett antal frågor om säkerställandet av tillsynen (se under rubriken ”Frågor till lärosätena”). De flesta lärosätena har uppgett att fakultetsnämnderna fastställer lokala regler för utbildningen på forskarnivå. Högskoleverket har valt några svar som exempel på hur några fakultetsnämnder följer upp att reglerna tillämpas på ett korrekt sätt och säkerställer sin allmänna tillsyn över utbildningen.

Lunds universitet, naturvetenskapliga fakulteten har uppgett att forskarutbildningsnämnden är det organ som har uppföljningsansvaret och gör uppföljningar tillsammans med studierektorerna för forskarutbildning, som finns i varje forskarutbildningsämne. Fakulteten har även förordnat ämnesansvariga för varje forskarutbildningsämne. Denne har det vetenskapliga ansvaret för ämnet och för att bedöma när utbildningen är klar.

Göteborgs universitet, naturvetenskapliga fakultetsnämnden har uppgett följande: Fakultetsnämnden fastställer de individuella studieplanerna och studieplanerna för varje forskningsutbildningsämne. Vid fakultetsnämnden finns utarbetade rutiner som är under ständig diskussion och översyn av en så kallad forskarutbildningsberedning, som består av dekanus (ordförande), fakultetens nio studierektorer, fyra doktorander, handläggaren för forskarutbildningsfrågor samt den kursansvarige för fakultetsgemensamma forskarutbildningskurser.

Umeå universitet, samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden har uppgett att fakulteten har ett forskarutbildningsnätverk som består av en representant för varje institution. Nätverket sammanträder tre gånger per termin, och fungerar som en arena där policyfrågor, reglernas tillämpningar på institutionsnivå och fakultetsgemensamma kurser med mera diskuteras. Fakulteten har också ett forskarutbildningsråd, som dels fungerar som remissinstans för fakultetsnämnden, dels bereder frågor om tillgodoräkningen av tidigare utbildning, antagningar till licentiatexamen etc. I båda dessa organ deltar en doktorandrepresentant. Prodekanus samverkar också med doktorandföreningen vid fakulteten en till två gånger per termin. Den allmänna tillsynen sker genom den årliga uppföljningen av verksamheten i verksamhetsberättelsen och verksamhetsplanen. Resultaten sammanställs och diskuteras i forskarutbildningsrådet och därefter i fakultetsnämnden.

Linköpings universitet, tekniska högskolan har uppgett följande: Vissa centrala delar av det lokala regelverket beslutas av universitetsstyrelsen, men huvuddelen av regelverket beslutas av forskarutbildningsnämnden som inrättas av fakultetsnämnden. Vissa principiellt viktiga frågor beslutas av fakultetsnämnden efter förslag från forskarutbildningsnämnden. Genom att forskarutbildningsnämndens ordförande är prodekanus och vice ordförande i

fakultetsnämnden finns en god insyn i, och återrapportering av, forskarutbildningsnämndens arbete. Ett av de viktigaste verktygen för att säkerställa fakultetsnämndens tillsyn är de sammanträden som huvudhandledaren kallas till i samband med en anmälan om disputation. Några av dessa genomförs vid forskarutbildningsnämndens ordinarie sammanträden, men huvuddelen genomförs på delegation till nämndens ordförande. Förutom avhandlingens kvalitet, förslag på opponent och betygsnämnd, avhandlas även den forskarstuderandes bakgrund, studiefinansiering, studietid, handledning, forskarutbildningskurser och den forskarstuderandes framtid. Olika enkäter är också viktiga för tillsynen. Vartannat år genomförs en medarbetarundersökning som omfattar all personal vid universitetet inklusive forskarstuderande (dock inte externa forskarstuderande). En specifik doktorandenkät som omfattade samtliga forskarstuderande vid universitetet, inklusive externa forskarstuderande, genomfördes också 2004 och ny enkät förbereds för närvarande. Ett annat viktigt instrument är de möten som fakulteten har med institutionernas forskarstudierektorer som har god inblick i processerna på institutionsnivå. Sedan något år finns också ett av teknologkåren inrättat doktorandombud som kan lyfta specifika och allmänna problem till fakultetens kännedom.

KI har uppgett att styrelsen för forskarutbildning är övertygad om att god kommunikation av lokala och centrala regler till samtliga som berörs av forskarutbildningen, såväl studenter som handledare, bidrar till att reglerna upprätthålls. Följaktligen läggs stor vikt vid att den information som finns på KI:s webbplats är lättillgänglig och uppdaterad. De centrala studierektorerna för forskarutbildning och övrig personal som arbetar med forskarutbildningsfrågor erbjuder på ett lättillgängligt sätt både rådgivning och en möjlighet att framföra synpunkter på hur reglerna faktiskt tillämpas. Doktorandombudet, anställd av studentkåren, deltar i styrelsens sammanträden som adjungerad ledamot och rapporterar regelbundet till styrelsen om antal och typ av ärenden. Under våren 2007 infördes en webbenkät som vänder sig till de doktorander som disputerar med frågor kring hur forskarutbildningen fungerar. Avsikten med enkäten är att ge fakultetsnämnden information som underlag för eventuella åtgärder. Den organisation som KI har valt med tre styrelser, där en har ansvaret för forskarutbildning (och är fakultetsnämnd för dessa frågor), ger forskarutbildningsfrågorna en stark ställning och tyngd inom universitetet. Styrelsen för forskarutbildning har valt att delegera flera beslut inom den löpande verksamheten men samtidigt behålla en central funktion för vissa moment. Exempelvis prövas alla nya doktoranders grundläggande behörighet innan antagningen av en av styrelsen utsedd handläggare. Samtliga kursplaner för kurser på forskarnivå granskas och fastställs av en arbetsgrupp direkt under styrelsen. Innan ett licentiatseminarium eller en disputation äger rum ska en ansökan, utformad i enlighet med centrala anvisningar, prövas och godkännas av en kommitté direkt under styrelsen. Reglerna för utbildning på forskarnivå kompletteras av ett antal blanketter och formulär som utgör mallar

för de underlag som ska föreligga vid beslut. På dessa sätt skapas en enhetlighet inom hela universitetet, trots en decentraliserad beslutsorganisation.

KTH har uppgett följande: Som ett led i kvalitetsarbetet genomförs, på rektors- och fakultetsnivå, kvalitetsdialoger med *KTH*:s skolor. Syftet med dialogerna är att få en överblick över kvalitetsarbetet och diskutera prioriterade kvalitetsfrågor inom *KTH*:s olika verksamhetsområden, däribland även utbildningen på forskarnivå. Kontinuerliga möten hålls vidare med *KTH*:s ledning (även här på rektors- och fakultetsnivå) och med skolornas forskarutbildningsansvariga. Avsikten med dessa möten är att de ska vara ett diskussionsforum för utveckling av utbildningen på forskarnivå. De ger även möjligheter till att ventilera och följa upp utbildningens praktiska frågeställningar. Vidare har under våren 2007 en doktorandenkät, *KTH*:s doktorandspegel, utarbetats och skickats till samtliga doktorander. Syftet med enkäten är en utvärdering av *KTH*:s utbildning på forskarnivå ur doktorandernas perspektiv. *KTH*:s lokala regler för verksamheten finns samlade i speciella handböcker, *KTH*-handböckerna. Dessa innehåller även interna föreskrifter för utbildning på forskarnivå. Nyttillkomna och reviderade regler rörande utbildningarna bereds och förankras i fakultetsnämnden och dess utskott. Rektorn, i vissa fall universitetsstyrelsen, fastställer samtliga föreskrifter i detta interna regelverk. Fakultetsnämnden och forskarutbildningsutskottet har i sitt kvalitetsansvar att följa upp att reglerna avseende utbildning på forskarnivå tillämpas korrekt. Detta sker bland annat, enligt vad som ovan beskrivits, via olika former av kontakter med företrädare från skolorna och via riktade insatser, såsom exempelvis vid pågående uppföljningar av hanteringen av individuella studieplaner och vid utvärderingar av doktorandenkäter med mera.

Enligt *Luleå tekniska universitet* finns det för närvarande ingen fastställd uppföljningsplan för att fastställda riktlinjer tillämpas på ett korrekt sätt. Universitetets storlek gör att eventuella brister och missförhållanden kommer till nämndens kännedom och möjliggör därmed att åtgärder kan initieras. Information och dialog om tillämpningen av regler och riktlinjer sker kontinuerligt vid olika möten mellan dekaner, handläggare, prefekter och utbildningsledare. Rektorn har under 2007 fastställt ett kvalitetsutvecklingssystem för utbildningar på alla nivåer. Fakultetsnämndernas tillsyn kommer att förbättras i och med en tydligare struktur och organisation vad gäller utvärderingar och uppföljningar. Nämndernas gemensamma forskarutbildningsgrupp som, förutom den av respektive nämnd utsedda forskarutbildningsansvarige består av doktorandsektionens ordförande samt handläggare, träffar institutionernas utbildningsledare cirka tre gånger per år. Mötena kan ge indikationer på förhållanden som behöver granskas och som nämnderna kan besluta om att åtgärda. Nämndens ordförande tar del av doktorandens publiceringsprofil inför forskarexamen och kan då till viss del bedöma statusen på den genomförda utbildningen.

SLU, NL-fakulteten har uppgett att uppföljningen huvudsakligen sker i samband med att den enskilde doktoranden ansöker om examen. Dessutom har

fakulteten regelbundna kontakter med forskarutbildningsansvariga vid institutionerna, och utvärderingar och uppföljningar görs i samband med att man uppmärksammat problem med forskarutbildningen vid en institution. Varje institution har en studierektor för forskarutbildningen. Denne har i uppdrag att stödja doktoranderna och ansvarar även för att ladokregistreringarna sköts. Vidare har studierektorn vanligen ansvar för att institutionens seminarieserie rullar samt att stödja och genomföra institutionens eventuella forskarutbildningskurser. Slutligen är studierektorn fakultetens kontaktperson och den man kontaktar för att föra ut information eller vid uppföljningar och tillsyn. Fakulteten kallar institutionsstudierektorerna till informations- och utbildningsmöten en till två gånger per termin.

Doktorandorganisationernas kommentarer

Doktorandorganisationerna har anfört följande:

Fakultetsnämnderna har många olika sätt att säkerställa sin tillsyn över utbildningen på forskarnivå. Doktorandorganisationerna noterar att uppföljningar på fakultetsnivå ofta sker när problem uppkommit eller i slutet av utbildningen. Utbildningen ses som handledarens och doktorandens ensak och inte som ett ansvar för fakultetsnämnden. Lärosätena för dock fram flera bra exempel på hur tillsynen kan förbättras. Exempel på åtgärder för att säkerställa tillsynen är årliga anonyma enkätundersökningar, dialoger med handledarkollegier och statistikinsamling från institutioner och doktorandombud.

Högskoleverkets synpunkter

Fakultetsnämnderna kan visserligen delegera de flesta av sina uppgifter. Av vissa svar kan man dock få intryck av att fakultetsnämnderna delegerar även sitt tillsynsansvar till andra organ utan att följa upp att uppgifterna utförs på ett korrekt sätt. Högskoleverket delar också doktorandorganisationernas uppfattning att det inte är tillräckligt att följa upp doktorandernas utbildning först i slutet av utbildningen. Det finns dock också exempel där fakultetsnämnder behåller stora delar av sina uppgifter eller fortlöpande följer upp de frågor som har delegerats. Redovisningen av uppföljningsarbetet vid naturvetenskapliga fakultetsnämnden vid Göteborgs universitet är ett gott exempel. KI har också redovisat goda exempel på hur en uppdelning på frågor som delegerats och frågor som har behållits på fakultetsnämnds-nivån kan göras.

Av de flesta svaren har också framgått att doktoranderna deltar i uppföljnings- och utvärderingsarbetet och att det görs olika undersökningar för att förbättra tillsynen. Det ser Högskoleverket som goda initiativ som i förlängningen kan stärka doktorandernas rättssäkerhet.